

İSKİT - SPARTA BAĞLANTILARI ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

Muzaffer DEMİR*

Makale Bilgisi

Başvuru: 07.07.2020

Kabul: 07.11.2020

Article Info

Received: 07.07.2020

Accepted: 07.11.2020

Öz

Fethedildikleri halklar tarafından Dorlar olarak adlandırılan kabileler, yaklaşık olarak MÖ 1200-1150 yılları arasında akınlar halinde Kuzeydoğu'dan Peloponnesos Yarımadası'na kadar inmeye başlamışlardır. Bu kabilelerin istila hareketi, sadece Anadolu'yu değil özellikle Güney Hellas'ı da içine alan Ege bölgesinde Geç Tunç Çağı kültürlerinin çöküşüne sebep olan göç dalgalarının bir sonucu olarak gözükmektedir. Dor göçebe kabileleri yıllar boyunca güneye doğru hareket etmişler ve bu göçleri Kuzey'den Güney'e doğru Iolkos, Thebes, Korinthos, Meykenai, Trynis, Argos ve Pylos gibi Miken saraylarını yıkmayı başarmaya kadar devam etmiştir. Nihayetinde Lakedaimonia (Lakonia) bölgesinde nispeten ulaşılması zor bir vadi topografyasına sahip Sparta kentini ana kent merkezleri yapmaya karar vermişlerdir. Dorların kökeni yaklaşık iki yüz sene süren araştırmalara rağmen hala tartışmaya açıktır. Muhtemelen Kuzey Karadeniz steplerinden gelmişlerdir ki, buraya İskit toplulukları kendi aralarındaki siyasi rekabetten dolayı başta Türkistan ve Güney Siberia olmak üzere İç Asya'dan göç dalgaları başlatmışlardır. Birbirini tetikleyen bu istila ve göç dalgalarının Peloponnesos Yarımadası'na kadar ulaştığı görülmektedir. Antik kaynakların işaret ettiği üzere İskitlerin ve Spartalıların hayat tarzları, davranış biçimleri ve değerleri büyük ölçüde birbirine benzemektedir. Biz bu çalışmamızda, şimdiye

* Prof.Dr. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, dmuzaffer@mu.edu.tr; ORCID: 0000-0001-7270-2317

kadar yapılmadığından, bu benzerliklere işaret eden antik kaynakların tamamını toplayıp analiz etmeye, İskit/Dor ve Sparta bağlantısının soy bakımından da mümkün olabileceği tezini ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar kelimeler: İskitler, Dorlar, Spartalılar, köken, hayat tarzı, değerler.

Reconsiderations on Scythian and Spartan Links

Abstract

Between ca. 1200-1150 BC, the tribes from the Northeast, who were called Dorians by those they conquered, commenced to descend to the Peloponnese. Their invasion appears to have been a result of the wave of migrations, which led to the collapse of Late Bronze Age cultures not only in Anatolia but also especially in the Aegean region including southern Greece. The Doric nomadic clans moved southward gradually over a number of years, devastating the territory, until they managed to establish themselves in the Mycenaean centres from North to South such as Iolcos, Thebes, Corinthos, Mycenai, Trynis, Argos and Pylos. They decided to make Sparta, relatively inaccessible because of the topography of its valley, as their main city center in the region of Lacedaemonia (Laconia). Although the researches lasted approximately 200 years, the origin of the Dorians is still open to discussion. The possible area from where the Dorians came is the Northern step lands of the Black Sea where the Scythian tribes are known to have arrived from Inner Asia, principally from Turkistan and Eastern Siberia as a result of the political rivalries among themselves. These waves of invasion and migration triggering each other seem to have reached to the Peloponnese. As pointed out by the ancient sources, both the Scythians and the Spartans to a considerable extent seem to have similar way of life, conduct and values. In this study, we shall strive to synthesize and then analyse all of the relevant ancient sources in this respect as not done so far and assume that Scythian/Dorian-Spartan connection in terms of descent is likely to be taken into account.

Key words: Scythians, Dorians, Spartans, origins, life style, values.

Giriş

Antik yazarlar ve bazı modern bilim adamları, “İskitli” terimini iki farklı anlamda kullanmışlardır. Birincisinde, geniş bir kültürel kapsam içerisinde Avrasya steplerinin, yarı çöl ve çöllerin göçebeleri ve özellikle İran dillerini konuşan, benzer yaşam tarzına sahip kavimler veya topluluklar olarak görülür. İkincisinde, Karadeniz boyunca Aşağı Tuna’dan Aşağı Don Nehri’ne

ve oradan ormanlık Doğu Avrasya steplerine kadar yaklaşık 1500 km. uzunluğundaki alanı iskân etmiş, tarihi kaynaklarda MÖ VII. yy.'dan itibaren bahsi geçen ve birden fazla değişik adla anılan kavimlerden oluşan topluluklara işaret eder. Dolayısıyla "İskitli" terimi antik çağda kaygan, değişken bir zeminde kullanılmıştır ve dolayısıyla tek bir etnik grubu tanımlamamaktadır. Aslında biz bu İskit topluluklarının kendilerine tam anlamıyla hangi isimleri verdiklerini bilmiyoruz. İskitler hakkındaki bilgilerimizin büyük kısmı onlar hakkında düşünen ve yazan Hellen yazarların kendi imajları aracılığı ile ulaşmıştır. Bu yazarlar tarafından atıfta bulunulan ve benimsenen, kültürel olarak birbiriyle bağlantılı çok sayıda kabileden her biri kendi etnik isimlerine, geleneklerine, tarihlerine, lehçelerine ve hatta geniş toprak alanlarına sahiptirler. Bize İskitler hakkında MÖ V. yy. ortaları itibariyle en önemli ve kapsamlı bilgileri veren Herodotos, "Σκῦθης" terimini Kuzey Karadeniz'de özellikle Borsythenes (Dnieper) ve Tanais (Don) nehirleri arasında yaşayan halklar için kullanmaktadır.¹ Aslında onların Tanais'in de doğusundan muhtemelen Türkistan coğrafyasından (merkez Oxos/Amuderya/Ceyhun ve Iaxartes/Siriderya/Seyhun nehirleri arası olmak üzere) geldiklerini, aralarında dil birliği olduğunu, Kuzey'de ve Tanais'in en doğusunda yaşayan bazı diğer bölge kavimlerinden ayrı tutulduklarını vurgulamaktadır.²

Herodotos'un bahsettiği bu İskitlerin Doğu'da yaşayan Saka milleti ile soy bağlantısı olabilir. Sakalarla ilgili en erken yazılı deliller I. Dareios

¹ Hdt. IV.17-21.

² Hdt. IV.22-27. Herodotos (IV.22.1-3), Tanais (Don) Nehri'ni geçince doğuya doğru uzanan bölgede yaşayan sırasıyla Sauramatlar, Budini ve özellikle ayrı soydan olduğunu belirttiği kalabalık Thyssagetai (muhtemelen Massagetai) milletleri ve bunların sınır komşusu Iyrkailerden bahsetmektedir. Herodotos'un bu milletin ismi için kullandığı Ἰὺρκᾱί kelimesi *iota* yerine *tauta* ile yazıldığında Τὺρκᾱί (Turkai) şeklinde okunmaktadır. Coğrafi bölge yazarı Pomponius Mela (MS I. yy.'ın ilk yarısı) "Turcae", onunla yaklaşık olarak aynı dönemde yazan Yaşlı Plinius ise "Iyrcae" ismini kullanmaktadır. Bkz. Pomp. Mel. *De chro.* I.105; Plin. *nat.* VI.7. Muhtemelen Strabon (VII.3.17) tarafından da "Ourgoi/Oὐρῆγοι" olarak bahsedilmektedir. Ayrıca bkz. J. G. F. Hind, "Ovid and the Barbarians Beyond the Lower Danube (Tristia 2.191-192; Strabo, *Geogr.* 7.3.17)", *Dacia* LI, (2007): 242-243. Herodotos, IV.22.3'te geçen Ἰὺρκᾱί veya Τὺρκᾱί'nin yaşadığı ülkenin doğusundan Kırım Yarımadası'na göç etmiş olan Kraliyet İskitleri'ne karşı ayaklanmış diğer İskitlerin yaşadığını belirtmekte ve bu açıklaması aslında Kraliyet İskitleri'nin Kırım Yarımadası'na Doğu'dan, yani İç Asya ve Güney Siberia'dan geldikleri anlamına gelmektedir. Turkai'nin komşusu olan bu İskitlerin Kraliyet İskitleri'ne karşı ayaklanarak geri dönen değil, çok daha önceden bölgeden batıya doğru göç ettiklerinde geride kalanlar olma ihtimali bulunmaktadır. Bkz. W. W. How - J. Wells, *A Commentary on Herodotus, with introduction and appendixes I-II* (Oxford 1912), Hdt. IV.22.3 üzerine yorum.

(MÖ ca. 550-486) dönemi yazıtlarından gelmektedir.³ I. Dareios Behistun yazıtında (V.20-30), MÖ 520/19 yılında Saka tigraxauda, yani sivri uçlu şapka giyen Sakaların ülkesine sefer düzenlediğini, bu seferi sırasında “denize ulaştığını ve ordusunun tamamı ile burasını geçtiğini” ve cezalarını verdiğini bildirmektedir.⁴ Burada geçen deniz kelimesinin “geniş su” anlamına gelebileceği, dolayısıyla Sakaların Siri Derya Nehri’nin kuzey boylarında yaşadıkları önerilmektedir.⁵ I. Dareios, Persepolis yazıtında kendisine vergi ödeyen halklar arasında Sakaları da saymakta (E, II.5-18) ve topraklarının genişliği ile övünerek (H, II. 3-10) sınırlarını Doğu’da “Sogdiana’nın ötesinde” Sakaların alanına, Siri Derya Nehri’nin sağ kanadının özellikle kuzey boylarına kadar genişlettiğine değinmektedir.⁶ Naqs-e Rostam (A, 15-30) ve Susa (E, 14-30) yazıtlarında ise I. Dareios’un huzuruna hediyelerle gelerek biat eden üç Saka halkı kostümleri ve silahlarıyla birlikte resmedilmektedir.⁷ Bu yazıtlarda bahsi geçenlerden birincisi “Saka haumavarga”, yani *haoma* içen Sakalardır. *Haoma* sinek mantarından yapılan ve insanı kendinden geçiren veya sarhoş eden bir karışımdır.⁸ Bu mantar türüne Oxos (Amu Derya/Ceyhun) Nehri’nin güneyine doğru rastlanmadığından, burada bahsi geçen Saka grubunun yaşam alanının Siri Derya Nehri boyunca ve bu nehrin doğusunda olma ihtimali yüksektir. Yazıtlarda geçen ikinci Saka halkı, Saka tigraxauda (sivri uçlu şapka giyen Sakalar) olarak adlandırılmaktadır.⁹ Bunlar ise muhtemelen Amu Derya Nehri’nin aşağı vadileri boyunca yaşamaktaydı. Modern yazarların büyük çoğunluğu Saka haumavarga’nın yerleşim yerleri için günümüzde Özbekistan ve Tacikistan’ı, bir kısmı ise Güney-Batı’da Merv-Margiana’yı işaret etmektedir. Saka tigraxauda’nın yaşam alanı ise genellikle Özbekistan ve Türkmenistan, bazen de Tien Shan ve Semirechiye bölgelerine

³ Han Kitabı olarak bilinen Han Shu (Cilt 096 B)’ya göre, MÖ II. yy.’da kabaca İli ve Chu nehir vadisi sınırları içinde kurulu olan Wusun devletinin topraklarının bir zamanlar Sai (Saka) ülkesi olduğu belirtilmektedir.

⁴ Yazıtın İngilizce tercümesi için bkz. J. R. Gardiner-Garden, *Two Conceptions of the Tribal Geography of the Royal Scythian Empire in Classical Literary Tradition (MA Thesis)* (Australian National University: 1981), 279. Ayrıca bkz. R. G. Kent, “Old Persian Texts”, *Journal of Near Eastern Studies* II/4, (1943): 302-303.

⁵ T. Yu, “A Study of Sakā History”, V. H. Mair (ed.). *Sino-Platonic Papers* LXXX, (University of Pennsylvania: 1998), 3.

⁶ Gardiner-Garden, *Two Conceptions of the Tribal Geography of the Royal Scythian*, 281.

⁷ T. Yu, “The name ‘Sakā’”, V.H. Mair (ed.). *Sino-Platonic Papers* CCLI, (University of Pennsylvania: 2014), 2-3.

⁸ Bu Saka halkı, Herodotos’un topladıkları bitkileri yakıp koklayarak sarhoş olduklarını bildirdiği Massagetai ile aynı olabilir (Hdt. I.202).

⁹ Herodotos (VII.64.2) bunlardan Amyrgia İskitleri olarak bahsetmektedir.

yerleştirilmektedir.¹⁰ Üçüncü sırada yer verilen Saka tyaiy paradnaya (Denizin ötesindeki Saka)'nın ise Aral Gölü çevresinde, hatta Hazar Denizi ötesinde Kuzey Karadeniz steplerinden Thrakia'ya kadar uzanan alanlara yerleştiği düşünülmektedir.¹¹

Antik ve modern yazarlar arasında İskitlerin yaşam tarzı, ilişkileri ve değerleri hakkında da bir kutuplaşmanın olduğu görülmektedir. Aşağıda da aktaracağımız üzere MÖ VIII. yy.'ın ortalarından itibaren yazan Homeros ile başlayan İskitlerle ilgili olumlu görüşlerin, MÖ V. yy.'ın ortalarından itibaren MÖ IV. yy. boyunca tersine işaret eden bazı metinler de içerdiği görülmektedir. Bu bağlamda Herodotos'un İskitlerle ilgili tasvirlerinin, onları "barbarların en barbarı" olarak yansıttığını düşünen modern yazarlar olmuştur.¹² Ancak son zamanlarda Batılı bilim adamları arasında, bu eğilimin tersini savunan çalışmaların da öne çıktığı, özellikle Skythia coğrafyasının fiziki (φύσις) şartlarına gelenekleriyle (νόμος) çok iyi ayak uyduran İskitlerin iddia edilenden daha az barbar oldukları görüşü işlenmeye başlanmıştır. Hatta bu doğrultuda İskitlerin Sparta'daki ideal hayat tarzının özelliklerini temsil ettikleri tezi desteklenmektedir.¹³ Braund, konuyla ilgili çalışmasının bir kısmında Thukydides, Aiskhylos ve Pindaros gibi antik yazarların çalışmalarından birkaç karşılaştırma yaparak, genelinde ise Herodotos'un ilgili metinlerinden okumalar yaparak bu tezi savunmuştur. Christesen, benzer bir çalışmada bu sefer Herodotos'un metinlerinden faydalandığını düşündüğü Ephoros'un fragmanları üzerinden özellikle "göçebe İskitler" ve Spartalılar arasındaki benzerlikleri değerlendirmiş, bu kapsamda geniş bir antik yazar yelpazesinden de karşılaştırmalar yapmıştır.¹⁴

¹⁰ L. T. Yablonsky, "Some Ethnogenetical Hypotheses", J. Davis, V. A. Kimball, L. T. Bashilov (ed.), *Nomads of the Eurasian Steppes in the Early Iron Ages*, (Berkeley: 1995), 250.

¹¹ I. Kserkses (MÖ 486-465) dönemi Persepolis yazıtında (H, 13-28), Saka tyaiy paradnaya ismi geçmese de, burada geçen Skudra isminin Güney Rusya ve Karadeniz'in kuzeyindeki Avrupa İskitleri'ni kapsadığı önerilmiştir. Bkz. İ. Durmuş, *İskitler*. 4. Baskı (Ankara 2012), 43-44. Ayrıca bkz. Yu, *A Study of Sakā*, 3-5. I. Kserkses dönemi yazıtında herhangi bir coğrafi sıralama belirtisi olmadan bu halklardan bahsedilirken, I. Dareios dönemi yazıtlarında ise, muhtemelen coğrafi komşu sıralaması söz konusu olduğundan, Saka halklarından Gandara ve Sind'den sonra söz edilmektedir. Megasthenes (MÖ ca.350-290), Hindistan'ın Kuzey'de "Saka olarak bilinen İskitlerin" yaşadığı Skythia bölgesinden Hemodos (Himalaya) dağ sıralarıyla ayrıldığını aktarmaktadır. Bkz. Apud Diod. II.35.1.

¹² P. Cartledge, *The Greeks* (Oxford: 1993), 54.

¹³ D. Braund, "Herodotus' Spartan Scythians", C. J. Tuplin (ed.), *Pontus and the Outside World: Studies in the Black Sea History, Historiography and Archaeology* (Leiden: 2004), 26, 28 vd.

¹⁴ P. Christesen, "Spartans and Scythians, A Meeting of Mirages: The Portrayal of The Lycurgan *Politeia* in Ephoros's *Histories*", A. Powell-S. Hodkinson (ed.), *Sparta: The Body Politic*, (Swansea 2010), 238, 211-263. Göçebe İskitlerle Lykourgios dönemi Spartalıları

Aslında bu farklı yorumlamaların yapısal anlamda altını doldurmada karşılaşılan en önemli zorluk, yukarıda vurguladığımız üzere İskit topluluklarının yerleşik bir kültürü değil, daha dağınık ve esnek bir göçebe yapıyı temsil etmesidir. Christesen'in de vurguladığı üzere, İskitler içinde yaşam, ilişki ve değer anlamında Sparta'daki ideal yapıyı temsil edebilecek "göçebe İskitler" gibi toplulukların da olduğunun dikkate alınması gerekmektedir. Doğal olarak burada "göçebe İskitler" in kimi temsil ettiği sorusu akla gelmektedir ve bu soruya tam bir yanıt almak zor gözükmektedir. Gerçek olan şudur; İskitlerle Spartalılar arasındaki benzerlikleri kabul ettiğimiz takdirde, Herodotos'un bahsettiği İskit topluluklarından bir veya birden fazlasının MÖ 1200'lü yıllardan itibaren Karadeniz'in Kuzey bölgelerinden göç ederek Peloponnesos Yarımadası'na kadar gitmesi, aslında eski Hellen metinlerinde Dorlar olarak adlandırılan bu istilacı ve göçebe toplulukların bunlardan oluşması muhtemel gözükmektedir. Nitekim Hinge, İskit-Sparta kabile sistemleri, gençlerin olgunluğa geçiş ritüelleri ve özellikle İskit-Dor köken mitleri arasındaki benzerliklerden hareket ederek böyle bir durumun olabileceğini ima etmektedir.¹⁵ Biz bu çalışmamızda bu imanın da ötesine geçerek, öncelikle İskitlerin ve Spartalıların hem yaşam tarzı hem davranış hem de sosyal değerler bağlamında önemli ölçüde benzerliklerine işaret eden kaynakların tamamını daha net ve bütüncül bir yaklaşımla ele almaktayız. Sonrasında Sparta antik kentini kuranların Karadeniz'den göç eden bu İskit topluluklarıyla soy bağlantısı olabileceğini önermekteyiz. Spartalıların yerleşik hayata geçmelerine rağmen, göçebe kültür unsurlarını içinde barındıran gelenek ve kuralları anayasalarında da uzun yıllar devam ettirmeleri bunun en önemli göstergesi olarak durmaktadır.

İskitler ve Spartalılar

İskitler ve Sparta arasındaki siyasi ve kültürel ilişkilerin MÖ VII. yy.'ın ikinci yarısı itibariyle başladığına işaret eden deliller bulunmaktadır. Bu ilişkilerle ilgili değerlendirme yapılabilecek en erken delil, Arkaik Dönem (MÖ VII.yy.)'de yazan Spartalı lirik şair Alkman'ın *Partheneion* adlı eserinde şöyle geçmektedir:

arasında Ephoros'un benzerlik tanımlamaları hakkında değerlendirme için ayrıca bkz. F. Pownall, *Lessons from the Past: the moral use of history in Fourth-Century prose* (Ann Arbor: 2004), 130.

¹⁵ G. Hinge, "Scythian and Spartan Analogies in Herodotos' Representation: Rites of Initiation and Kinship Groups", P. G. Bilde - J. M. Højte - V. F. Stolba (ed.), *The Cauldron of Ariantas: Studies presented to A. N. Ščeglov on the occasion of his 70th birthday* (Århus: 2003), 55-74 (Black Sea Studies; Nr. 1), 55, 60-64, özellikle 66-68.

τό τ' ἀγύριον πρόσωπον,
 διαφάδαν τί τοι λέγω;
 Ἀγησιχώρα μὲν αὐτὰ
 ἅ δὲ δευτέρα πεδ' Ἀγιδῶ τὸ ρεῖδος
 ἵππος Ἰβηνῶι Κολαξαῖος δραμήται·
 “Ve yüzünün gümüş gibi parlayan bakışı -
 Ne söyleyebilirim ki sana açıktan?
 O Hagesikhora’dır.
 Ancak güzellikte kim [Hegesikhora] Agido’dan sonra ikinci gelmekteyse,
 Onun Ibenos [Lydia] atına karşı yarışan bir Kolaksaaios [İskit] atı olmasına
 müsaade et?”.

(55-59).¹⁶

Alkman’ın fragmanları arasında olup, günümüze kadar gelen bu türden “Genç Kız Şarkıları”, MÖ VII. yy.’ın sonlarına doğru Artemis Orthia adına Sparta’daki büyük halk festivali kapsamında sadece eğlence amaçlı olarak değil gençler arasında belli bir üst toplumsal statüye geçiş ritüelleri olarak da geç kızlardan oluşan bir koro (*khoros*) tarafından icra edilmekteydi.¹⁷ Şair, bu genç kızların söylediği ilâhiler sonucunda (ki aynı zamanda dans ve müzik de yer almaktaydı) kamuya vermek istediği mesajın bir nevi kâhinliğini yapmaktaydı. Sparta kentinin eğit-bilimsel görevi ritüeller esnasında korolar tarafından ifşa edilmekteydi. Bu korolar en güçlü erkeği doğurmak için Sparta’ya özgü olan aristokrasinin kadınsı değerlerini yaymak zorunda olan gruplarından oluşmaktaydı. Alkman’ın bu şiirindeki başroller iki genç kız olan Hagesikhora ve Agido’ya verilmektedir. Tanrıça Artemis Orthia’nın hizmetkârları olan bu kızlar, aynı zamanda birbirine rakip iki *khoregos*, yani koro lideridir. Her ikisi de burada birbiri ardından koşan ve güzellikte yarışan atlara benzetilmektedir; 59. satırda Hagesikhora *hippos Kolaxais/Kolaxaios* (Kolaxaios atı)’a, Agido ise *hippos Ibēnos* (Ibēnos atı)’a. Burada geçen Kolaxaios atının, üstün kalitede cins bir at olarak mı yoksa Agido’nun atından sonra ikinci geldiğinden tam tersi kötü kalitede bir at olarak mı yorumlanması gerektiği konusundaki fikir ayrılıkları devam

¹⁶ G. Nagy, *Alcman’s Parthenion*, Trans. (<https://chs.harvard.edu/CHS/article/display/5294>); D. L. Page (ed.), *Alcman: The Parthenion* (Oxford: 1951), 90. satırda koro liderlerinin bir yarış atıymış gibi Hagesikhora’yı takip etmeleri gerektiğine işaret eden bir atıf daha bulunmaktadır.

¹⁷ G. Ferrari, *Alcman and the Cosmos of Sparta* (Chicago/London: 2008), 1.

etmektedir.¹⁸ Konumuz açısından burada asıl önemli olan *Kolaxaios* isim sıfatının İskit kökenine işaret ettiğinin düşünülmesidir.¹⁹ Kolaxais, aşağıda da açıklayacağımız üzere, Herodotos'un bahsettiği İskitlerin etnik soy mitinde liderliği üstlenen en genç kralın ismidir. *Kolaxaios* sıfatının Colaxes'den türetildiği öne sürülmüştür.²⁰ Bu kralın ismine yukarıda alıntı yaptığımız Alkman'ın fragmanı üzerine düşülen bir *skholia* (dipnotta)'da da atıfta bulunmaktadır. Ayrıca bu dipnotta Knidoslu Eudoxos'un Kolaxaioslular hakkında bilgi verdiğinden ve bu kabilenin yaşam alanını Kuzeydoğu Karadeniz kıyılarına yerleştirdiğinden bahsedilmektedir.²¹ Gayet doğal olarak burada geçen Kolaxais isimli kralın, Karadeniz'in Kuzeydoğusu'nda yaşayan İskit topluluklarından Kolaxai (Κολαξάι) adlı kabilenin isim atası olduğu ve Alkman'ın da bunu herhangi bir şekilde işiterek kullandığı çıkarımında bulunabiliriz.²²

¹⁸ A. V. Zaikov, "Alcman and the Image of Scythian Steed", C. J. Tuplin (ed.), *Pontus and the Outside World: Studies in the Black Sea History, Historiography and Archaeology* (Leiden/Boston: 2004), 77-80. Burada İskit bodur atı/midillisi gibi küçük ve çirkin bir atın tasvir edildiği iddia edilmektedir. Bkz. G. Develeux, "The Kolaxaian Horse of Alcman's Partheneion", *Classical Quarterly* XV, (1965): 177 vd.; M. L. West, "Alcmanica", *Classical Quarterly* XV, (1965): 196. Bize göre bu bakış açısının yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. Alkman'ın ilgili şiirine genel olarak bakıldığında, aslında iki Sparta güzelini iki ayrı güzel at cinsi ile karşılaştırması düşüncesi öne çıkmaktadır. Bu konudaki yorum ve tartışmalar için ayrıca bkz. K. Tsantsanoglou, *Of Golden Manes and Silvery Faces: The Parthenion I of Alcman* (Berlin/Boston: 2012), 59-62; M. L. West, *Hellenica: Volume II: Lyric and Drama* (Oxford: 2013), 26 dipnot 21.

¹⁹ 59. satırda geçen *Ibēnos* ve *Kolaxaios* sıfatlarının Lydia ve İskit kökenlerine işaret ettiği düşünülmektedir. Bkz. Ferrari, *Alcman and*, 74, dipnot 2.

²⁰ MS I. yy.'da yazan Valerius Flaccus (*argon*. VI.48-68), İskit kralına "Colaxes" olarak atıfta bulunmaktadır.

²¹ Skholia B, P.Oxy.2389 F 6, col.i, 16-19. Dipnotun XIX. satırından sonrası silindiğinden daha detaylı bilgi verilmemektedir. Bu skholia'nın Hellence tam metni için bkz. Tsantsanoglou, *Of Golden Manes*, 156.

²² Bunun dışında MÖ VI. yy.'ın ortalarında yazan Ephesoslu Hipponax, Karadeniz'in kuzey doğusunda yaşayan "Koraxoi" adlı İskit kabilesine değinmektedir. Hipponax'ın kısa-uzun heceli şiirinin kitabında Koraxios pamuğundan (περὶ ἐρίων Κοραξῶν) bahsettiği ve bu bağlamda bir uzun, iki kısa, bir uzun heceden oluşan vezin ölçüsünde "Κοραξικὸν μὲν ἡμφιεσμένη λῶπος = o Koraxios mantosuna sarınmış" cümlesini kurmuştur. Hip. F 2 West : apud Tzetzes, *Chiliades* X.370-374. Hipponax'ın bu bölgede yaşayan halklar hakkında bilgisi olduğu ve hatta okuyucularının da bunlardan haberdar olduğu izlenimiyle yazdığı düşünülmektedir. Bkz. D. Braund, "Writing and Re-inventing Colonial Origins: Problems from Colchis and Bosphorus", G. R. Tsetschladze (ed.), *The Greek Colonisation of the Black Sea Area, Historical Interpretation of Archaeology*, (Stuttgart: 1998), 291. Kabilenin yaşadığı bölge için ayrıca bkz. A. Dan, "The Rivers called 'Phasis'", *Ancient West&East* XV, (2016): 264, 268. Hesykhios (s. v. Κοραξοί) bunların İskit ırkından olduklarını aktarmaktadır: Κοραξοί: Σκυθῶν γένος καὶ τὸ γυναικεῖον αἰδοῖον/ İskit ırkından ve

Özetle, şair Alkman ve dinleyicilerinin efsanevi İskit kralı Kolaxaïs hakkında bilgiye sahip oldukları düşünülebilir. Zaikov, buradaki “Kolaxaïs” atfının ölü gömme ve kahramanlık kültü ile bağlantısı olabileceğini, Alkman ve dinleyicilerinin sadece Kolaxaïs değil, diğer İskit şahsiyetleri hakkında da bilgileri olduğunu savunmuştur; çünkü Alkman’ın aynı zamanda Herodotos’ta da geçen Issedones gibi diğer İskit kabileleri hakkında da bilgiler verdiği, dolayısıyla coğrafya ve etnografyaya ilgi gösterdiği anlaşılmaktadır.²³ Zaikov’un ölü gömme ve kahramanlık kültü bağlantısı tezine şüphe ile bakılsa da,²⁴ Alkman’ın İskitler hakkında bilgisi olduğu görüşünün ciddi bir şekilde dikkate alınması gerekmektedir. Alkman, *Kolaxaios* sıfatını öylesine doğal bir şekilde takdim etmektedir ki, seyircisi bu şahsı tanıdık buluyor izlenimi uyandırmaktadır; hatta Alkman yakın zamanda hazırlanmış, çağdaş ve popüler bir çalışmadan faydalanarak da onun hakkında bilgi sahibi olabilirdi.²⁵ Bunun için önerilen muhtemel çalışma, Prokennesoslu Aristes’in *Arimaspeia* adlı eseridir.²⁶

Herodotos, İskitler ve Sparta arasında bağlantılara işaret eden en kapsamlı bilgileri sunmaktadır. Her ne kadar onun İskitler hakkında eserinin özellikle IV. kitabında ve diğer yerlerinde (birinci, ikinci, üçüncü, altıncı ve yedinci kitabın bazı kısımlarında) verdiği kapsamlı bilgilerin tartışmalı olduğu öne sürülse de, yakın geçmişte tersini düşünen bir akıma şahitlik etmekteyiz.²⁷

kadınların cinsiyeti. Ayrıca *korax* sözcüğü Hellence karga anlamına gelmekte olup, karga rengine ve burnuna benzerlik bağlamında da kullanılmaktadır.

²³ Hatta İspanya’da Balear Adaları’na daki atıfta bulunması ilginçtir (F 157). Alkman özellikle 148-57. fragmanları arasında çeşitli coğrafyalardaki halklara atıfta bulunmaktadır. Issēdones için bkz. Steph. Byz. s.v. Ἰσσηδόνας/Issēdones = Alkman, F 156. Alkman’da “Assedones” olarak atıfta bulunmaktadır. Bu konudaki antik kaynaklar ve değerlendirme için bkz. West, *Hellenica*, 25-26.

²⁴ J. E. Skinner, *The Invention of Greek Ethnography: From Homer to Herodotus* (Oxford: 2012), 70.

²⁵ C.M. Bowra, *Greek Lyric Poetry from Alcman to Simonides I* (Oxford: 1961), 28. Arimaspeia adlı bu eserin MÖ VII. yy.’da derlendiği görüşü ve bu şiirin Alkman üzerindeki etkisi hakkında değerlendirme için ayrıca bkz. West, *Hellenica*, 26.

²⁶ G. Deleux, *The Kolaxaian Horse of Alcman’s Partheneion*, 176; M. L. West, *Alcmanica*, 193. Arimaspeia adlı bu eserin MÖ VII. yy.’da derlendiği görüşü ve bu şiirin Alkman üzerindeki etkisi hakkında değerlendirme için ayrıca bkz. West, *Hellenica*, 26. Alkman Lydia’da Sardeis’te doğduğundan onun bu mistik İskit kralının ismini buradan anımsayarak kullandığı tezine karşı görüş ve Kolaxaios’un yerel kahraman olduğuna dair bkz. Zaikov “Alcman and the Image of Scythian Steed”, 81-82.

²⁷ Herodotos, MÖ 450 yılı civarında Kafkaslar ve Güney Rusya’nın bazı bölgelerine yaptığı seyahati ve edindiği izlenimleri kaleme almıştır. İskitlerin yerleşmiş oldukları coğrafya, iklim şartları, kökenleri, yaşamları, Skyhia’da yaşayan diğer halk toplulukları, İskitlerin gelenek ve görenekleri, savaş taktikleri, İskit krallarının mezarları ve Pers Kralı I. Dareios’un Skythia seferinden bahsetmektedir. Herodotos’un bu aktarımlarıyla ilgili tartışmalar hâlâ devam etmektedir. Fehling ve Hartog gibi modern yazarlar onun eserini filolojik açıdan (Hellenlerin

Bu doğrultuda onun İskitlerle Spartalılar arasındaki benzerliklere işaret eden delillerinin ciddiye alınması gerekmektedir. Herodotos, öncelikle İskitlerin Spartalılar gibi savaşçı, militarist bir toplum olduğunu bildirmektedir.²⁸ Ayrıca Perslerin hem İskitlere hem de Spartalılara saldırdığını ve her ikisinin de teslim olma tekliflerini reddederek savaştan zaferle çıktıklarını aktarmaktadır.²⁹ Pers kralı I. Dareios'un MÖ 513 yılında Skythia'nın Avrupa kısımlarına ve içlerine Thrakia üzerinden sefer düzenlediği ancak başarısız olduğu bilinmektedir. İskitler bu sırada Perslere yaltakçılık yapan İoniahlara değil kendileri gibi özgürlüklerine düşkün olan Spartalıların kralı Kleomenes'e, I. Dareios'a karşı ittifak yapma teklifinde bulunmuşlardır.³⁰ Anlaşmaya göre İskitler Kafkaslar, Spartalılar da Ephesos'tan Susa'ya kadar uzanan Kraliyet Yolu üzerinden aynı anda Perslere saldıracaklardı. Ancak Kleomenes'in anlaşma yapmaya Sparta'ya gelen İskitlerle çok fazla zaman geçirerek katıksız ve susuz şarap içme alışkanlığına tutulduğu ve nihayetinde aklını yitirdiği öne sürülmektedir. Herodotos, Kleomenes'in İskitler gibi içki içmesinden dolayı delirdiğine inanmasa da, anlaşma yapıldığına dair kendisine aktarılan verileri gerçekçi bulmaktadır.³¹ Yine de burada

ötekileştiren gözüyle bakan Herodotos) değerlendirerek Herodotos'un İskitler hakkında söylediklerinin büyük oranda uydurma olduğunu iddia etmektedirler. Bkz. D. Fehling, *Die Quellenangaben bei Herodot: Studien zur Erzählkunst Herodots* (Berlin/ New York: 1971); *Herodotus and his 'Sources': Citation, Invention and Narrative Art*, Trans. J. G. Howie (Leeds: 1989); F. Hartog, *Le miroir d'Hérodote: essai sur la représentation de l'autre*, (Paris: 1980)/*The Mirror of Herodotus: The Representation of the Other in the Writing of History*, Trans. J. Lloyd (Berkeley/London: 1988). Ancak bu yazarların Orta Asya ve Karadeniz steplerinin göçebe kültür, gelenek ve görenekleriyle ilgili arkeolojik ve tarihi materyali sınırlı derecede kullandıklarından böyle bir yanılğı içine düştükleri öne sürülmektedir. Bu doğrultudaki deliller dikkate alınarak Herodotos'daki İskit anlatımlarıyla karşılaştırıldığında ve yorumlandığında oldukça farklı bir resmin ortaya çıktığı, birbirini doğrulayan önemli benzerlikler içerdiği tezi gün geçtikçe güçlenmektedir. Bu yönde görüş için bkz. A. I. Ivantchik, "The Funeral of Scythian Kings: The historical reality and the description of Herodotus (IV, 71-72)", L. Bonfante (ed.), *Barbarians of Ancient Europe*, (Cambridge: 2011), 80; H. J. Kim, "Herodotus' Scythians viewed from a central Asian perspective: its historicity and significance", *Ancient West&East* IX, (2010): 115-134.

²⁸ Hdt. II.167.

²⁹ Hdt. IV.131-2; VII.133.

³⁰ Herodotos'un bildirdiği üzere her iki halkta kendilerini özgürlüğe adanmışlardı. Bu konuda ayrıca bkz. Braund, "Herodotus' Spartan Scythians", 38.

³¹ Herodotos (VI.84.1-3), Spartalıların kendilerinin bu hikâyeyi aktardığını bildirmekte ve kendisi onun Argoslu Demaratos'a çektiğiklerinin cezası sonucunda delirdiğine inanmaktadır. Ancak bir başka paragrafında İskitlerin su ve şarabı karıştırarak içtiklerine de değinmektedir (Hdt. IV.66). Ayrıca Herodotos (IV.78-80), İskit kralı Skyles'in Karadeniz'in kuzeyinde bir Hellen kenti olan Olbialılarla aynı türden meşverete girdiğini ve yoldan çıktığını bildirmektedir. Bunların dışında daha geç döneme ait olsa da, Sparta'da da İskitlilerin varlığına dair başka deliller bulunmaktadır. Ephesos'taki üssünden derin Pers toprakları içine saldırılarda bulunmak için Sparta kralı Agesilaus tarafından MÖ 395 yılında

Spartalıların içki içme yöntemleri ve yeme-içme şölenlerinin belli oranda İskitlerinkine benzediğine dair dolaylı bir kabul durumu bulunmaktadır. Sonuçta Sparta kralı, İonialı Aristagoras'ın benzer bir anlaşma önerisini önemsemezken, İskitlileri açıktan çok daha ümit verici bir şekilde misafirperverce karşılamış ve hatta onlarla anlaşma yapmıştır. İskitlerle Sparta kralının normal şartlarda ne kadar iyi anlaştıklarına dair bir hikâyenin varlığı ortadadır. En azından Med kralı Kyaksares'in çok daha eskiden MÖ 614 yılı civarında planladığı gibi, Pers sarayına davet edilen İskit ileri gelen yöneticilerine kötü muamele yapılmamıştır.³²

Bunların yanında Herodotos, İskit kralı Ariantas'ın Borysthenes ve Hypanis nehirleri arasında yer alan Olbia kenti yakınlarında Exampaios'ta devasa bir bronz/bakır (χάλκειος) kazan (κρατήρ) diktirdiğini ve benzerinin Perslere karşı Plataia Zaferi'ni kazandıktan sonra Byzantion'u ele geçiren Sparta kralı Pausanias tarafından MÖ 477 yılında Karadeniz'in boğaz girişinde anıtlaştırıldığını bildirmektedir. İskit kralının nüfus tespiti için her bir İskitliden istettiği kargı uçlarının eritilmesiyle imal ettirdiği bu kazan altı kat daha büyüktür; altı yüz amforayı rahat rahat aldığına ve kalınlığının altıparmak olduğuna dair bir söylence de söz konusudur.³³ Herodotos'un aktarımı tartışmaya açık olduğundan İskit kralının diktirdiği kazanı Exampaios'a giderek bizzat görüp görmediği tartışma konusudur; kendisi gitmese bile, onun bu söylenenleri yerel halkla ilişkili İskitlilerden çok Olbia ile ticaret yapan Hellen tüccarlardan işitmiş olabileceği önerilmektedir.³⁴ Pausanias'ın niçin İskitlerdekine benzer bir kazan diktirdiği bilinmese de, onun İskit kültüründen ilham aldığı ve Karadeniz üzerindeki hâkimiyet iddiasını İskitlilerle ortak düşmanları olan Perslere karşı³⁵ İskit geleneklerine

Skythes isimli birisi *helotai hoplitesin* başında görevlendirilmiştir (Ksen. *Hell.* III.4.20; Plut. *Ages.* XVI.3-4).

³² Hdt. I.73-74.

³³ Hdt. IV.81.1-6.

³⁴ Hdt. IV.81.2-3, 6; M. S. Zalin, *Studies in Aetiology and Historical Methodology in Herodotus (Phd Thesis)* (Duke University: 2016), 96 dipnot 72; S. West, "Herodotus in the North? Reflections on a Colossal Cauldron (4.81)", *Scripta Classica Israelica* XIX, (2000): 22-23.

³⁵ MÖ 547 yılında Pers Akhaimenidai İmparatorluğu'nun kurucusu Büyük Kyros Lydia Krallığı'na son vermiş ve sonrasında Persler hem Sardeis hem de Daskyleion'da satraplık merkezleri kurarak Batı Anadolu Aiol ve Ion (Hellen) kent devletleri üzerinde baskı ve egemenlik siyasetine hız vermişlerdir. I. Dareios MÖ 520-510 yılları arasında İskitlere karşı üç ayrı sefer düzenlemiştir. MÖ 519 yılında, Saka tigraxauda'ların liderlerinden birisini öldürürken diğerini, Skunxa'yı esir almış ve yerlerine başka bir Sakalı lideri atamıştır. Bkz. Durmuş, *İskitler*, 102; M. Duran, "Pers (Akhaimenid) Bağlamında Sakalar", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* XXI/3, (2019): 737-738, 740, 742, 745-747, 740, 742; B. Lincoln, "Rebellion and Treatment of Rebels in the Achaemenid Empire", *Archiv für Religionsgeschichte* VII, (2005): 178-179. I. Dareios'un MÖ 513 yılında Karadeniz'in kuzeyindeki İskitlere karşı yürüttüğü sefer ise başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

benzer bir şekilde ilan ettiği anlaşılmaktadır.³⁶

Herodotos ayrıca, bazıları tarafından Spartalıların Hellen kabul edilmediğine dair görüşü destekleyebilecek bir şekilde, Sparta geleneklerinin niteliklerine benzer barbar uygulamalarına değinmektedir. Onların Pers ve Mısır sosyal yaşam ve kurallarına olan benzerliklerini dile getirmeden önce,³⁷ Sparta'dan örnek vermektedir. Buna göre, bir Sparta kralı öldüğünde Lakonia'nın bütün bölgelerinden ve çevre kesimlerinden hemen hemen herkesin, isteseler de istemeseler de, cenaze törenine katıldıklarını ve bu uygulamanın büyük olasılıkla İskitleri de içine alan Asia barbarlarında görüldüğünü bildirmektedir. Dolayısıyla Herodotos, detaylandırma gereği duymadan³⁸ her iki kültürdeki kraliyet gömü usüllerinin bazı benzerliklerine işaret etmektedir.³⁹ Hatta onun buna vurgu yaparak İskitlerle Spartalılar arasında bir bağlantı olduğunu okuyucularına ilettiği savunulmaktadır.⁴⁰

İskitler ve Spartalılar arasındaki benzerliklerden bir diğeri de açık sözlü, dobra dobra konuşma alışkanlıkları olmalıydı. İskitler gibi lüksten uzak ve sade hayat yaşayan göçebe topluluklar arasında ne retoriğe dayalı şöhrete ne de dilden kaynaklanan bir aldatmacaya gerek duyulmuştur. Herodotos, Spartalıların da açıksözlü olduklarına dair örnekler vermektedir.⁴¹ Kendisi

Bkz. Durmuş, *İskitler*, 103-105; S. Ö. Kılıç, "I. Dareios'un İskit Seferinin Nedenleri Üzerine", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* V/XVI, (2018), 301-316. MÖ 499 yılından itibaren Ionia Ayaklanması'nın başlamasıyla Pers Akhaimenidai İmparatorluğu ile Hellen kent devletleri arasında uzun süre devam edecek olan savaşlar başlamıştır. Bunun sonucunda Persler Sparta'nın da içinde bulunduğu Hellen kent devletleriyle İskitlerin ortak düşmanı haline gelmiştir. Bu kapsamda Karadeniz'in kuzeyinde İskitlerle Hellen koloni kent devletleri arasındaki ilişkilerin de iyi yönde ilerlediğine şahit olmaktayız. MÖ 480/79 yılında Kırım Bosphoros'ta kurulan Archaianaktids Hanedanlığı'nın yöneticilerinin büyük olasılıkla Hellen değil, Hellenleşmiş yerliler olduğu önerilmiştir. Bkz. M. Rostovtsef, "South Russia in the Prehistoric and Classical Period", *The American Historical Review* XXVI/2, (1921): 214. Pers kralı Kserkses'in aynı yıl Hellas'ı istila etmesi rastlantı olmasa gerektir. Perslerin bu askeri harekâtı İskitlerin Kırım Bosphoros devletinin kurulmasına destek vermesinin önünü açmış olmalıdır.

³⁶ MÖ III. yy.'ın ortalarında yazan Herakleialı Nymphis kendi yaşadığı dönemde Pausanias'ın diktirdiği bu devasa kazandan anıtın hala var olduğunu bildirmektedir ve ayrıca kazanın üzerindeki Pausanias'ın gururuna hitap edecek şekilde Karadeniz üzerine hâkimiyetini ilan eden epigrama atıfta bulunmaktadır. Bkz. Nymphis, *FGrHist* 432 F9 = Ath. *Deip.* XII.50.21-33 (536a-b); A. Moreno, "Hieron, The Ancient Sanctuary at the Mouth of the Black Sea", *Hesperia* LXXVII, (2008): 665, 667.

³⁷ Hdt. VI.59-60.

³⁸ Braund, "Herodotus' Spartan Scythians", 32-33.

³⁹ Hdt. IV.71-75; VI.58-59. Ayrıca bkz. Hdt. IV.26.

⁴⁰ Christesen, "Spartans and Scythians, A Meeting of Mirages: The Portrayal of The Lycurgan *Politeia* in Ephorus's *Histories*", 238.

⁴¹ Hdt. I.152-153; IV.127; V.49-51.

Hellenler tarafından anlamsızca uydurulduğunu söylese de,⁴² İskitli bilge ve lider Anakharsis'in ağzından Hellenlerin hepsinin Lakedaimonialıların/Spartalıların dışında öğrenmeye hevesli olduklarını ancak Spartalıların Hellenler arasında doğru dürüst konuşma, anlama ve iyiyi kötüden ayırabilme yeteneğine sahip tek millet olduğunu bildirmektedir. Herodotos burada doğrudan bildirmese de, Anakharsis'in MÖ VI. yy.'ın başlarında Atina'nın yanı sıra Sparta'yı da ziyaret etmiş olma ihtimali bulunmaktadır. Burada bir İskitli prens ve bilgenin ağzından Spartalıların kent kültürünün en önemli unsuru olan öğrenim, bilgi edinme veya eğitime çok önem vermedikleri, bunun yerine göçebe halklar gibi sözlerinin eri oldukları vurgulanmaktadır. Kısaca, buradaki iddia, Herodotos'un kendisi kabul etmese de, İskitlerin ve Spartalıların belirli standartlara uygun bir şekilde aynı tarzda konuştukları ve dinledikleridir.⁴³

Spartalıların İskitler gibi dini endişeleri ve bağlılıkları konusunda da hassas oldukları ve dünyevi meşguliyetlerinde tanrılarına çok büyük saygı gösterdikleri bilinmektedir.⁴⁴ İskitlerin belli ilahlara ve dini geleneklere kendilerini katı bir şekilde bağladıkları görülmektedir. Aşağıda da bahsedeceğimiz üzere, İskitli liderlerden Skyles ve Anakharsis'in ölüm cezasına çarptırılma sebeplerinin başında yabancı tanrılara tapmaları gelmektedir. Her iki toplumda da dini geleneklere bağlılık, iyi kanunlara (*eunomia*) göre yönetime bağlılığın önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Spartalıların iyi düzen toplumuna özellikle Lykourgos anayasası ile birlikte geçtikleri de vurgulanmaktadır.⁴⁵

MÖ VII. yy. Lykourgos anayasasında (*rhetrasında*) geçen kanunların (*nomoinin*) İskit gelenekleriyle bağlantısını ortaya koyan en önemli bilgiler Kymeli Ephoros'tan gelmektedir. Ephoros (MÖ ca. 400-330), kendinden önce yaşamış olan diğer pek çok yazarın yanı sıra yoğun bir şekilde Herodotos'un eserinden faydalanmıştır. Kendi yazdığı *Bibliotheke* adlı tarih eseri günümüze kadar gelmediğinden, onun eserinde ele aldığı konularla ilgili bilgileri MÖ I. yy.'ın sonlarında yazan Strabon'dan elde etmekteyiz. Strabon'un aktarımından Ephoros eserinin "Avrupa" başlıklı kısmında, İskitlerin yaşam tarzları hakkında bilgi vermekte, bazılarının insan eti yiyecek kadar vahşi olduklarını, diğerlerinin ise neredeyse yaşayan hiçbir canlıyı yemediklerini, dolayısıyla vejeteryan olduklarını vurgulamaktadır. Ephoros, kendisinden önce yazarların, söyleneceye dayalı etnografik betimsellikle, olağanüstü ve korkunç şeyler şaşırtıcı ve ilgi çektiğinden İskitlerin vahşi hayat

⁴² Hdt. IV.77.1-2.

⁴³ Braund, "Herodotus' Spartan Scythians", 34.

⁴⁴ Hdt. V.63; IX.7. Aynı zamanda bkz. Hdt. VI.82, 106.

⁴⁵ Hdt. I.65.

tarzını aktarmalarını, kendisinin ise tam tersine onlarla ilgili olumlu görüşler bildirenlere değineceğini belirtmektedir. Bu bağlamda onların en adil alışkanlıkları olanları, sadece kısrak sütü ile beslenen ve adalette insanların tamamına üstün gelen “İskitli Nomadlar”dan bazısıdır.

Ephoros böyle bir resmi ortaya koyarken öncelikle Şair Homeros’un sunduğu bilgilerden faydalanmıştır. Homeros, döneminin bilinen dünyasının kuzey uçlarında yaşayan bu halkların iki grubundan oldukça gerçekçi bir etnografik tarzda “gururlu at-sütü sağıcıları” (*hippomolgoi*) ve idealize edilmiş biçimde “insanların en dürüstü” Galaktophagoi⁴⁶ ve Abioi adlarıyla bahsetmektedir.⁴⁷ Homeros’tan sonra Hesiodos, günümüze kadar ulaşmayan “Dünyanın Çevresi” başlıklı şiirinde vagonlarda veya at/öküz arabalarında yaşayan Galaktophagi’den bahsetmektedir. Ephoros bu şairlerin verdikleri bilgilere yorum getirerek İskit topluluklarının lüksten uzak sade bir hayat tarzına sahip olduklarından, para kullanmadıklarından, birbirlerine karşı düzenle hareket ettiklerinden ve aynı zamanda malları, mülkleri, eşleri, çocukları, hısımlıklarının tamamı ve neredeyse her şeylerinin ortak olduğundan, bu sebeple esaret altına alınmayı gerektirebilecek hiçbir şeyleri olmadığından ve kendi dışındaki halkların onları yenilmez ve fethedilemez bir kara gücü olarak gördüklerinden bahsetmektedir. Bu kapsamda MÖ V. yy.’ın ortalarında yazan Samoslu epik şair Khoerilos’un I. Dareios’un İskit seferi sırasında inşa etmiş olduğu, günümüze kadar gelmeyen “Seyyar Köprü’nün Geçişi” adlı eserine atıfta bulunarak, Asia’da yaşayan, eskiden buğday üreten ancak şimdi koyun besleyen, Nomadların kanun ve hukuka bağlı (*anthrōpōn nomīnōn*) kolundan gelen halkı olan İskit soyundan Sakai’ye değinmektedir.⁴⁸ Ephoros, bilge Anakharsis’in de bu kavimden olduğunu ve onun kendi kendisini mükemmel kontrol (*sōphrosynē*) ettiğinden ve iyi bir sağduyuya sahip olduğundan “Yedi Bilge Adam”dan birisi olarak kabul gördüğünü

⁴⁶ Galaktophagoi üzerine Damaskoslu Nikolaos’un yorumları için bkz. *FGrHist* 90 F 104. Aynı zamanda Ps.-Skymnos’un aktardığı (*Orb.Des.* 841-859) Ephoros’un bir diğer fragmanında (*FGrHist* F 158), Istros Nehri boyunca Karpidai ve nehrin ötesinde Aroteres ve Neurai; Borysthenes Nehri’nin doğusuna doğru Hylaia ve Georgoi ve buradan çok daha uzaklarda yaşayan Adam-yiyen İskitlerden; Kırım’da Pantikapēs Nehri geçildikten sonra “Nomadlar” takma adıyla “Limnaniai” kabilesinin yaşadığından bahsedilmektedir. Ephoros Limnaniai kabilesi hakkında biraz daha fazla detay vermektedir: “çok dindardırlar, onlardan birisi bile adaletsiz davranamaz. Onun [Ephoros’un] söylediği gibi, onlar evlerini beraberlerinde taşımaktadırlar ve İskitler arasında gelenek olduğu üzere, tükettikleri sütlerini kısraklardan elde etmektedirler. Edinmiş oldukları mülklerinde yaşamaktadırlar ve hepsi hepsiyle ortak ilişkiye girmektedir. O [Ephoros], son derece dindar olan Anakharsis’in bu Nomadlar’dan birisi olduğunu söylemektedir”.

⁴⁷ Aynı zamanda bkz. Hom. *Il.* XIII.3-6.

⁴⁸ K. A. MacFarlane, “Choerilus of Samos’ Lament (SH 317) and the Revitalization of Epic”, *American Journal of Philology* CXXX/2, (2009): 230 dipnot 17.

söylemektedir.⁴⁹ Sadece bununla da kalmayıp Anakharsis'in yaptığı icatlardan bahsetmektedir: körük, iki çatalı çapa ve çömlekçi çarkı. Strabon, Ephoros'un bu bildiriminden sadece çömlekçi çarkının Anakharsis tarafından icat edilme ihtimalinin olmadığını belirtmektedir; çünkü Homeros bundan söz etmemiştir ve Strabon'a göre Homeros'un çok uzaklarda yaşayan göçebe İskitlerle ilgili verdiği bilgiler doğruyu yansıtmaktadır.⁵⁰ Sonuçta Ephoros'un, hepsi olmasa da, Nomadik İskitlerden yana pozitif tavır alarak yeni ve ideal bir resim ortaya koymasını baz alan modern yazarlar, gün geçtikçe Nomadik İskitlilerle Arkaik dönem Spartalıları arasında güçlü bir benzerlik olduğu tezini kabul etmeye başlamıştır.⁵¹

Ephoros'un yukarıda bahsettiğimiz fragmanında atıfta bulunmadığı diğer yazarların metinlerinin de bu bağlamda dikkate alınması gerekmektedir. Ephoros'un ideal resim çizdiği İskit toplulukları arasında özellikle Hyperborealılar önemli rol oynamaktadır. Pindaros (ca. MÖ 518-438), Hesiodos'un Kadınlar Kataloğu'nda "at sütü sağan İskitler"e atıfta bulunulurken,⁵² "altından taç giyen ve eğlenceli yemek şölenleri düzenleyen", "ne hastalığın ne de lanetli yaşlılığın bulaştığı", "zahmete ve savaşa girmeden yaşayan" ve "kutsal ırk" olarak Hyperborealılardan bahsetmektedir. Pindaros aynı zamanda Nomadik İskitler arasında "at arabası üzerinde taşınabilir evi olmayanın" halk arasından uzaklaştırıldığını bildirmektedir.⁵³ Herodotos ile çağdaş olan Lesboslu Hellanikos'un bir fragmanında ise Hyperborealıların adalet uyguladıkları (*dikaioynē*), et yemedikleri, bunun yerine meşe palamutlarıyla beslendikleri aktarılmaktadır.⁵⁴ Ayrıca Hesiodos'un fragmanlarında, tıpkı Ephoros'un bahsettiği Anakharsis gibi İskitli Skythes adında birisinin tunç üretmek için teknik geliştirme başarısını elde etmekle onurlandırıldığı ve de Phineus adlı karakterin "vagonlarını evleri olarak kullanan Süt-Yiyicileri'nin ülkesine" kadar takip edildiği, sonrasında bunların "İskitli" olarak adlandırıldıkları görülmektedir.⁵⁵ Yine Strabon tarafından aktarılan ancak günümüze kadar ulaşamayan Aiskhylos (ca. MÖ 523-426)'un

⁴⁹ Spartalıların kendi kendilerini kontrol etmeleriyle ilgili olarak ayrıca bkz. Ephoros, *FGrHist* 70 F 118 *apud* Strab. VIII.5.5. Ephoros'un *sophyronos* kavramına önem vermesiyle ilgili olarak ayrıca bkz. Ephoros, *FGrHist* 70 F31b *apud* Strab. IX.3.11.

⁵⁰ Ephoros, *FGrHist* 70 F 42 *apud* Strab. VII.3.9.

⁵¹ Christesen, "Spartans and Scythians, A Meeting of Mirages: The Portrayal of The Lycurgan *Politeia* in Ephoros's *Histories*". Pownall (*Lessons from the Past*, 130) da bu benzerliğe atıfta bulunmaktadır.

⁵² Hes. F 150 Merkelbach-West 1967 *apud* Pind. *Pyt. Od.* X.29-43.

⁵³ Pind. F 105ab; Skinner 2012, 71.

⁵⁴ Hellanikos, *FGr Hist* 4 F 187a.

⁵⁵ Hes. F 217b (Skythes); F 97-98 (vagonlarda yaşayan Süt-Yiyicileri). MS II. yy.'ın ikinci yarısında yazan Samosatalı Loukianos (*Skyth.*1), İskitlerin alt tabadaki halkları iki öküze çekilen arabaya sahip olduğundan "sekiz-toynaklı" olarak adlandırıldığını bildirmektedir.

bir diğer eserine (*Prometheus Luomenos*) yapılan atıfta “at sütünden peynirle beslenen tertipli İskitler”den bahsedilmektedir.⁵⁶ Hippokrates (ca. MÖ 460-370), İskitlerin evleri olmadığını, kadınlarının içinde yaşadığı dört veya altı tekerlekli ev şeklinde tasarlanmış keçe ile kaplı öküz arabalarında yaşadıklarını, erkeklerin atlarıyla gezer arabaların yanlarında onlara eşlik ettiğini, büyük ve küçükbaş hayvanlarını beslemek için gerekli mezra tükendiğinde başka yerlere göç ettiklerini, hareketli bir hayat yaşadıklarını, kaynamış et ve at sütü ve bu süttten yaptıkları peynirle beslendiklerini aktarmaktadır.⁵⁷ Dolayısıyla genel İskit toplulukları ile özelde Abioi/Hyperboria kabilesi arasındaki belki de en önemli fark, birincisinin süt gibi hayvan ürünleriyle (ve de kaynatılmış etle), diğerlerinin meşe palamutlarıyla veya otlarla beslenmesidir.⁵⁸

Bütün bu veriler dikkate alındığında, bazı Hellen yazarların MÖ VI. yy.’ın sonlarına doğru ortak düşmanları olan Perslere karşı savaşan İskitleri oldukça pozitif bir şekilde tanımladıkları görülmektedir.⁵⁹ Bu bağlamda MÖ V.yy.’ın ortalarında yazan ve İskit topluluklarının dışındaki çoklu etnik gruplar hakkında da bilgi veren Herodotos, her ne kadar anlatımlarının bazı kısımlarında İskitlere karşı kararsız tutumunu devam ettirse de, çok olumlu tanımlamalarda da bulunmaktadır. Özellikle IV.46’daki aktarımlarını özetlemek gerekirse; I. Dareios’un sefer düzenlediği Karadeniz çevresinin İskitler dışındaki halklarının dünyadaki en aptal milletleri barındırdığını iddia etmektedir; I. Dareios’un savaştığı İskitler ise zeki ve eğitilidir. Ephoros’un da değindiği üzere içlerinden Anakhsarsis gibi bir bilge çıkmıştır. Bilinen

⁵⁶ Aiskh. F 198 apud Strabon VII.3.7.

⁵⁷ Hippok. *Aër.* XVIII.

⁵⁸ Yukarı da belirttiğimiz üzere (Hdt. VI.84), İskitlerin şarap içme yöntemleri üzerine de bazı aktarımlar söz konusudur. Onların “gürültülü ve patırtılı” bir ortamda ölçüsüz ve aşırı derecede içki içmeye alışkın oldukları konusunda ayrıca bkz. Anak. F 356b West 1993.

⁵⁹ Buna rağmen İskitlerin bazı özel durumlarda Hellen literatüründe sürekli olarak övüldüğünü de söyleyemeyiz. Bkz. Aiskh. *Prom.* 708-716: Prometheus Io’yu gezintilerinde İskitlere yanaşmaması konusunda uyarmaktadır. Koslu Hippokrates (MÖ ca.460-ca.370) insanoğlu üzerine iklimin etkisini (patoloji oluşumu üzerine doğa faktörlerinin etkisini) bilimsel açıdan tanımlayan ve tarif eden ilk yazardır. Bu bağlamda “Hava, Su ve Yerler Üzerine/de aëre, aquis, locis/ Peri aerón, hydatón, topón” başlıklı çalışmasında araştırmaları arasına İskitleri de katmıştır. Bu eser antik dünyanın belli bölgelerinde yaşayan insanın, coğrafi (veya insani-coğrafi) ve etnografik-tarihi faktörler arasındaki ilişkisi üzerine bilimsel bir çalışmadır. Hippokrates (*Aër.* XVII-XVIII) kısaca Sarmatların ve İskitlerin yaşam tarzları ve geleneklerinden bahsettikten sonra, Skythia iklimi ve meskûnlarının fiziksel yapısını tanımlamaya koyulmaktadır. Onun genelde İskitler hakkında olumsuz bir tanımlaması bulunmasa da, satır aralarında yaşadıkları iklimin soğuk olmasından üreten olmadıkları, kadınlarının vagonlar içinde yaşadıklarından şişman ve tembel oldukları ve aralarında kadınımsı özellikler sergileyerek kadın işleri yapan hadımların olduğundan bahsetmektedir (Hippok. *Aër.* XIX-XXII).

bütün halklar arasında en zeki keşfi yapmışlardır; vur-kaça dayalı görünmez savaş taktiğidir bu. Onları istila etmek isteyen kim olursa olsun bundan kaçamaz; istedikleri zaman görünür ve savaşırlar, istemezlerse kimse onları yenemez (*amakhoi*) ve ele geçiremez (*aporoï*). Çünkü onların kentleri, yerleşik müstahkem kaleleri yoktur, evlerini beraberlerinde taşırlar ve vagonlar üzerinde yaşarlar, at sırtı üzerinden oklarla atış yaparlar, sürülmüş arazi değil sığır sürüleri üzerinden beslenirler. Kısacası göçebe hayat tarzları sayesinde İskitler, tıpkı Spartalılar gibi kendilerini kara savaşlarında yenilmez kılmışlardır. Herodotos'taki göçebe İskitlerle ilgili bu verilerin Ephoros'u da etkilediği ve Ephoros'un onları ideal bir şekilde tanımladığı anlaşılmaktadır.

İskitlerle Spartalılar arasındaki fark, aşağıda açıklayacağımız üzere Spartalıların yerleşik/belki de yarı yerleşik diyebileceğimiz bir hayat tarzını benimsemiş olmalarıdır. Ancak Herodotos'un belirttiği üzere zaman içinde tarımla uğraşan ve yerleşik hayat tarzını benimseyen İskitler de olmuştur. Son kısımda savunacağımız üzere MÖ 1200'lü yıllardan sonra göçer sonucunda gelen ve pastoral/göçebe bir yaşam tarzını benimsemiş olan İskit/Dor kabileleri Peloponnesos Yarımadası'na girdikten sonra yavaş yavaş yerleşik hayata geçmeye başlamıştır. Yine de Lakedaimonia bölgesine yerleşen bu halklar geçmişten kalan pastoral/göçebe yaşam tarzlarına daha fazla sadık kalma konusundaki kararlılıklarını sürdürmüşlerdir. Thukydides, kendi döneminin (kabaca MÖ V. yy.'ın ikinci yarısı) barbarlarının geçmişin Hellenlerine benzediğini bildirmektedir.⁶⁰ Diğer deyimle o, Hellen yaşam tarzının zaman içinde kentleşmeyle birlikte bir takım kurumsal ve sosyo-kültürel değişikliklere uğradığının farkındadır. Spartalıların görüldüğü kadarıyla bu değişikliğe en fazla direnen halk olduğu, dolayısıyla muhtemelen geldikleri Skythia coğrafyasının yaşam tarzı, davranış ve değerlerini belli dereceye kadar muhafaza ettikleri görülmektedir. Bu bağlamda Herodotos'un Spartalıları diğer Hellenlerden çok farklı olarak kategorize ettiği, etnografik olarak Spartalıları karşı ötekileştirilmiş diğer Hellen muamelesi yaptığı düşünülmektedir.⁶¹

İskitler ve Spartalılar arasında ölü gömme ritüelleri dışında da öne çıkan pek çok benzerlik bulunmaktadır: göçebe halklar gibi bina yapmaktan kaçınma, yabancı etkileri karşısında geleneklerin sert bir şekilde korunması,

⁶⁰ Thuk. I.6.

⁶¹ P. Cartledge, *Sparta and Lakonia: A regional history 1300-362 BC*, 2nd ed. (London: 2002), 95. Spartalıların Herodotos'un eserinde "barbarlar" olarak tartışması konusunda ayrıca bkz. E. Millender, "The Teacher of Hellas": Athenian democratic ideology and the "barbarization" of Sparta in Fifth-Century Greek thought (Ph.D. Thesis) (University of Pennsylvania: 1996), 94-139; "Herodotus and Spartan despotism", A. Powell - S. Hodkinson (ed.) *Sparta: Beyond the mirage*, (London: 2002), 1-61.

kısa ve özlü oluş, dine kendini adama, yanlarında köle taşımama, sınırlı güçlere sahip krallar, özgürlüğe duyulan ilgi, sadelik, süsten gösterişten ve lüksten uzak oluş.⁶² Herodotos, yukarıda başka yazarlar tarafından da belirtildiği üzere, İskitlerin özellikle at sütünden peynire dayalı diyetlerine değinerek basit yaşam tarzlarına vurgu yapmaktadır.⁶³ Benzer şekilde Hdt. IX.82'de Byzantion'da kendisini neredeyse kral ilan eden ve Pers yaşam tarzına kaptıran Spartalı komutan Pausanias, Pers krallarının tattıkları lüks yemeklerle Spartalıların basit yemeklerini karşılaştırmaktadır. Ephoros'un yukarıda alıntı yaptığımız fragmanında da, İskitler ve Spartalılar arasındaki kavramsal ve terminolojik örtüşmeler bağlamında, göçebe İskitlerin de sade, basit ve idareli bir hayat tarzına sahip oldukları ve paraya ilgi göstermedikleri açıklanmaktadır. Herodotos ve Hellenlerin gözünde İskitlerin göçebeliliği merkezi temadır, onlar sürekli göçme eğilimine sahip olduklarından özgürlüklerine düşkünlüdürler ve doğal olarak mülkiyetin önemli olmadığı sade bir hayat tarzını tercih ederler.⁶⁴

Sparta'daki basit ve sade yaşam tarzına işaret eden başka deliller de bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi, yine Strabon'un atıfta bulunduğu Ephoros'un bir diğer fragmanından gelmektedir. Strabon, X.4.16'da Girit anayasasının dayandığı prensipler üzerinde Ephoros'un görüşlerini özetlemektedir, X.4.17-18'de ise Girit ve Sparta anayasası arasında benzerlikleri etraflıca açıklamaktadır.⁶⁵ Doğal olarak burada önemle vurgulanan noktalardan birisi, Ephoros'un bazı yazarların Girit kökenli olduğu söylenen pek çok şeyin Sparta/Lakonia kökenli olduğuna dair bildirimde bulunmuş olmasıdır.⁶⁶ Benzer şekilde Girit anayasasında özgürlüğe (*eleutheria*) ve özgürlüğün korunmasına önem verilmektedir. Böylelikle yönetilen insanlar da iyi şeylere (*agatha*) sahip olabilmektedir. Düzen ve birlik (*homonoia*), ancak hırslı/açgözlü olma (*pleonexia*) ve ihtişama dayalı israftan (*tryphe*) kaynaklanan huzursuzluk ortadan kalktığında sağlanabilmektedir. Kendi hırslarını ve hareketlerini kontrol edebilme yeteneğine sahip olan (*sophronos*) ve sade bir şekilde yaşayan herkes, kendileri gibi olanlara karşı (*homoioi*) ne imrenme ne kıskançlık ne kibir ne de nefret duygusuna sahip olur. Böylelikle daha fakir olanların kamu harcamalarıyla (gençler *agelai*, ergin erkekler *andreiada*) geçinebilecekleri ve daha varlıklı olanlarla eşit bir paya sahip olabilecekleri bir sistem geliştirilmiş

⁶² Braund, "Herodotus' Spartan Scythians", 32 *vdd*.

⁶³ Hdt. IV.2.

⁶⁴ İskitlerin bu özelliklerinden dolayı Hellen yazarlar tarafından ötekileştirilmesinin aşırı olduğu yönündeki görüş için bkz. D. Braund, "The Movement of Scythian Nomads Nuancing 'Otherness'", *Journal of Mediterranean Studies*, X/1.2, (2000), 21-30.

⁶⁵ Ephoros, *FGrHist* 70 F 149 *apud* Strab. X.4.16-18.

⁶⁶ Strab. X.4.17.

olur. Vatandaşlar ergin erkekler arasına cesur bir şekilde katılabilmeleri için gençliklerinden itibaren her türlü zorlu savaş koşullarına alıştırmışlardır ki, böylelikle yakıcı sığın altında kalmaktan, soğuktan, uçurumlu ve zorlu yollara katlanmaktan, *gymnasion* karşılaşmaları ve düzenli çatışmalarda aldıkları tecrübelerden ve darbelerden hiç etkilenmezler. Hem okçuluk hem de savaş dansları eğitimi alırlar, oyunlarını da savaşta faydalı olabilecek türden organize etmişlerdir.⁶⁷ Bunlara ilaveten Sparta *magistrat*larından bazıları Girit'teki gibi aynı yöntemle yönetilmekle kalmayıp *gerontes* ve *hippeis* ofisi gibi aynı isimlere sahiptirler. Ayrıca Spartalı *ephorlar* Girit'teki *kosmoi* gibi aynı sorumluluklara sahiptirler.⁶⁸

Plutarkhos, Strabon'un metinlerindeki ilgili verileri destekler şekilde, Ephoros'a atfen kullandığı bir metninde devletin korunmasında tasarrufun önemine vurgu yapmaktadır ki, burada altın ve gümüş sikkenin Peloponnesos Savaşları (MÖ 431-404) sona ermeden Sparta'da dolaşıma girmediğine işaret edilmektedir; Spartalılar bunun yerine geleneksel olarak demirden para birimi kullanmaktaydı.⁶⁹ Bu da Spartalıların tıpkı İskitler gibi gösterişli sikkeye ve paraya önem vermeyen bir hayat tarzı yaşadıklarının göstergesidir.

Polybios'un Ephoros'un bir diğer fragmanına yaptığı atıfta, Spartalıların "iç işlerinin yürütülmesinde ve milli birlik ruhlarında Hellenlerin en iyisi olduğu" belirtilmektedir.⁷⁰ Ayrıca Polybios, Lykourgos'un anayasasının özelliklerini şöyle özetlemektedir: vatandaşları arasında uyumu sağlamak ve muhafaza etmek; Lakonia toprağının güvenliğini sağlamak ve Sparta'da özgürlüğü sürekli olarak ve sağlam temellere dayalı bir şekilde devam ettirmek; mülklerin eşitliğini sağlamak, basit ve paylaşımlı bir hayat tarzı sayesinde vatandaşların özel hayatlarında kendi kendilerini kontrol etmelerinin önünü açmak; durağanlığın olmadığı paylaşım dayalı ilkeleri benimsemek; zorluklara ve tehlikelere karşı dayanıklı olmak için gerekli her türlü zorlu eğitimi almak ve böylelikle cesur ve soylu adamlar yaratmak.⁷¹ Bu anayasal nitelikler sayesinde kötülüklerin önüne geçileceği, milli birlik ruhu ile hareket edileceği ve düşmanların boyunduruğu altına girilmeyeceği vurgulanmaktadır. Herodotos da Lykourgos'un anayasası sayesinde Spartalıların "kötü kanunlarını iyiye çevirdikleri" ve bu sebeple Lykourgos adına tapınak inşa edilerek ona büyük ölçüde tapınıldığını bildirmektedir.⁷²

⁶⁷ Strab. X.4.16.

⁶⁸ Strab. X.4.18.

⁶⁹ Ephoros, *FGrHist* 70 F 205 = Plut. *Lys.* XVII.1-2.

⁷⁰ Ephoros, *FGrHist* 70 F 148, *apud* Polyb. IV.46.8-9.

⁷¹ Polyb. IV.48.1-5.

⁷² Hdt. I.66.1.

İskit toplumunda, her ne kadar Sparta'da olduğu gibi anayasa kavramına rastlanmasa da, doğal bozkır ortamında Sparta anayasasındaki benzer içsel özellikler sergilenmektedir. Aradaki tek fark Lykourgos gibi becerikli bir kanun yapıcının, göçebe hayat tarzının benzer özelliklerini dikkatli ve şuurlu bir planlama ile kentsel hayata uyarlamış olmasıdır. Böylelikle Sparta kenti, göçebe hayat tarzının geleneklerini de içselleştiren yarı-kurumsal diyebileceğimiz bir anayasa tarzını benimsemiş, bu ortamda gelenek, görenek ve akrabalık bağlarının toplum üzerindeki gücünü ve etkisini uzun süre devam ettirmiştir. Sparta anayasasında devletin en yüksek hedefinin hegemonya ve her yere hâkim olmayı başarmak değil özgürlük alanını genişletmek olduğu vurgulanmaktadır. İskitler de özgürlük konusunda örnek bir toplumdur; çünkü hiçbir şeye sahip değildirlere ve bu sebeple onları köleleştirmenin de bir anlamı ve değeri yoktur. Ayrıca Sparta anayasasında milli birlik ve beraberlik ruhunu (*homononia*) yakalamak için basit yaşam tarzı ve hırslardan uzak durma, belli dereceye kadar komünal/ortak yaşam tarzı telkin edilmektedir. Aynı şekilde İskitler de her şeyi ortak olarak paylaştıklarından tutumludurlar, israftan uzaktırlar, paraya ilgi göstermezler, birbirlerine düzgün, eşit ve seviyeli bir tarzda davranmaktadırlar. Daha detaya inmek gerekirse, Ephoros'un İskitlerle ilgili tanımında (F 42) eşlerin, çocukların ve mülklerin paylaşılmasıyla ilgili olarak belirttiği genel fikirler, aynı derecede olmasa da, neredeyse kesin bir şekilde Sparta anayasası hakkındaki tartışmasında kendisini gösteren özelliklerle örtüşmektedir.

Ksenophon (MÖ ca. 430-354) da, daha düşük seviyede olsa da, Sparta'da İskit göçebe topluluklarındaki gibi ortak yaşam tarzına işaret etmektedir. Sparta'yı zenginlik ve mal varlığına çok saygı duyulmayan; köpekler, atlar, avlanma partileri için yiyecek gibi bazı mülk biçimlerinin ortak olarak paylaşıldığı, evlilik bağlarının normalin ötesinde esnek ve hafif olduğu ve her bir ergin erkeğin diğerlerinin çocukları üzerinde otoriteye sahip olduğu bir yer olarak tanımlamaktadır.⁷³ Ancak Ksenophon, Sparta'nın iyi özelliklerinde (*agathasında*) güç ve hırsın bozucu etkileri sonucunda kendi yazdığı dönem olan MÖ IV. yy. itibariyle kötüye gittiğine de vurgu yapmaktadır.⁷⁴ Ephoros'tan da çok daha geç dönemde yazan ve Sparta'nın en ideal savunucularından olan Plutarkhos (ca. MS 45-120)'un da Sparta'daki ortak hayatla ilgili benzer görüşlerinin dikkate alınması gerekmektedir. Ona göre Spartalılar, kendileri için yaşama arzusu ve becerisine sahip olmadan kendilerini arılar gibi her zaman topluma adanmışlardır;⁷⁵ ya eşit toprak

⁷³ Ksen. *Lak. Pol.* I-VII.

⁷⁴ Ksen. *Lak. Pol.* XIV.

⁷⁵ Plut. *Lyk.* XXV.3.

parçalarına⁷⁶ ya da ortak toprağa sahip olmuşlardır, eşlerini belli derecede, çocuklarını büyük oranda paylaşmayı tercih etmişlerdir,⁷⁷ şahsi mülklerini cömertçe paylaşmışlardır;⁷⁸ *agoradaki* ticari faaliyetlere ilgi duymamışlardır;⁷⁹ ne altına ne de gümüşe sahip olmuşlar ve mal varlıklarını daha da artırma konusuna ilgisi göstermemişlerdir.⁸⁰ Bunların yanında Polybios'un Ephoros'tan alıntı yaptığı bir diğer fragmanda da, Sparta'da biri birine öteki öbürüne ait olmak üzere mülklerin eşitliğinden bahsedilmektedir.⁸¹ Platon (MÖ ca. 428/7 veya 424/3-347), böylesine bir toprak bölüşümünün (*anadamos*) Dorlar Lakonia'yı fethettiklerinde yapıldığını ima etmektedir.⁸² Bu bağlamda, aşağıda önereceğimiz üzere, İskit-Dor bağlantılarının dikkate alınması gerekmektedir.

İskit ve Dor/Sparta Köken Mitleri, Askeri Eğitimi ve Ritüelleri Arasındaki Bağlantılar

Herodotos'un aktardığı İskit köken mitiyle ilgili üç rivayetten özellikle ilkinin Sparta kurum ve geleneklerinin bir yansıması olduğu düşünülmektedir. İskitlerin kendilerini dünyanın en genç ülkesi olarak saydığı anlatı şöyle aktarılmaktadır:

“Şimdiki yurtları eskiden ıssızdı ve burada ilk olarak Targitaüs adında bir adam doğdu. Onun anne babasının Zeus ve Borystenes Nehri'nin kızı olduğunu söylemektedirler (Ben bu hikâyeye inanmıyorum ancak anlatılmaktadır). [2] Targitaüs'ün soyu şöyledir; ve üç oğlu vardı: Lipoxaïs, Arpoxaïs ve en küçükleri Kolaxaïs. [3] Bunların yönetimi esnasında (hikaye devam etmektedir), bir gün Skythia'ya gökyüzünden altından yapılmış zanaat malzemeleri düşmüştür. Bunlar saban, boyunduruk, balta ve kupadır. İlk önce kardeşlerin büyüğü bunları görmüş ve almak için yaklaşmıştır. Ancak yaklaştıkça altın kor haline geldiğinden duraklamıştır. [4] Sonrasında ortanca kardeş yaklaşmış ve aynı şey olmuştur. Sonunda küçük olan yani Kolaxaïs yaklaşmış, altın soğumuş, o da onları alıp evine götürmüştür. Bunu gören büyük kardeşler iktidarı en genç kardeşe bırakmışlardır”.⁸³

İskit kralı Kolaxaïs isminin, yukarıda belirttiğimiz üzere MÖ VII. yy.'ın ikinci yarısında Sparta'da, özellikle Sparta'nın liderleri ve önde gelen yazarları arasında büyük olasılıkla bilindiği görülmektedir. Bu durumda Spartalıların Kolaxaïs ile ilgili İskit köken mitine de aşina oldukları çıkarımında bulunabiliriz. Bu çıkarımımızı teyit edebilecek doğrudan deliller

⁷⁶ Plut. *Lyk.* VIII.2-3.

⁷⁷ Plut. *Lyk.* XV-XVI.

⁷⁸ Plut. *Mor.* 238 vd.

⁷⁹ Plut. *Lyk.* XXV; *mor.* 238 vd., 239e.

⁸⁰ Plut. *Lyk.* IX; *mor.* 226c-d.

⁸¹ *Apud* Polyb. XLV.3-4; XLVIII.3.

⁸² Plat. *Nom.* 684d-e.

⁸³ Hdt. IV.5.1-4.

günümüze kadar ulaşmasa da, aşağıda açıklayacağımız üzere her iki toplumun köken mitlerinde geçen bazı motiflerin birbirine benzemesi rastlantı olmasa gerektir.

Targitaüs'un en genç oğlu Kolaxais, krallığı elde ettikten sonra, toprakları çok geniş olduğundan, oğulları için üç egemenlik alanı oluşturmuştur.⁸⁴ Dor (ırk)/Lakedaimonia (bölge)/Sparta (kent) köken mitinde de Doros'un oğlu Aigimios, Dymas ve Pamphylos isimli iki oğula sahiptir, üçüncüsü Hylos'u evlat edinir. Evlat edilinen en genç oğul kral olmaktadır. Hylos'un torunu da üç oğula sahip olmakta ve her birine bir krallık verilmektedir.⁸⁵ Dolayısıyla İskitler ve Dorlar arasında babadan oğula geçen yönetsel yapıda üç kardeşli yönetim zinciri anlayışı bağlamında belli bir benzerlik olduğu ve birbirini takip ettiği görülmektedir.

Ayrıca yukarıda aktardığımız İskit köken mitinde geçen altın kupanın din adamının ilk görevini, savaş baltasının savaşçının ikinci görevini, son olarak saban ve boyunduruğun geçimi/tedariği sağlayanın⁸⁶ üçüncü görevini temsil ettiği düşünülmektedir. Bunlar da *Paralatai* (Din adamları/Kâhinler), *Aukhatai* (Savaşçılar) ve *Katiaroi/Traspies* (Genel halk/Tedarikçi/Çiftçi) adları altında sosyal sınıflara denk gelmektedir.⁸⁷ Bu durumda Herodotos'ta geçtiği üzere,⁸⁸ en yaşlı kardeş Lipoxais *Auchatai* kabilesinin, orta kardeş

⁸⁴ En büyüğü altının tutulduğu alandır (Hdt. IV.7.2). Ölen yöneticinin ardından ülkenin oğulları arasında paylaşılması ve en büyük kısmının belirlenen varise (her zaman olmasa da, genellikle en gencine) bırakılması Hunlar, Moğollar, Selçuklular ve Timurlular gibi step topluluklarının bariz özelliklerinden birisidir (H. J. Kim, "Herodotus' Scythians viewed from a central Asian perspective: its historicity and significance", 118).

⁸⁵ Hinge, "Scythian and Spartan Analogies in Herodotus' Representantion: Rites of Initiation and Kinship Groups", 61.

⁸⁶ Stradan halkın İskitlerdeki özel göçebe hayatın organize olmuş tarımcılıkla da bağlantısı söz konusudur. Borystenes (Dniester) ırmağının denize limanı olan kıyılarında yaşayan Kallipidai İskitleri ki bunların Hellen soyundan oldukları bildirilmektedir ve daha kuzeylerinde yaşayan Halizones'in ve kuzeylerindeki çiftçi İskitlerin buğday yanında, soğan, sarımsak, mercimek ve darı ettikleri ve hatta buğdayı pazarladıkları, Borystenes nehri geçildikten sonra Panticapes (yeri bilinmese de muhtemelen yarımada da Pantikapaion kentine yakın olmalıdır) nehrine kadar ki orman step bölgesinde de çiftçilikle uğraşan ve Olbialılarla iyi ilişkileri olan İskit kabilelerinden bahsedilmektedir. Panticapes nehrinin batısındaki göçebe İskitler ise toprak sürmez, ekin biçmez sadece sürülerini otlatırlar. Bkz. Hdt. IV.17-19. Ayrıca bkz. Hippok. *Aër*. XX.1. Dolayısıyla tarımsal hayat tarzının İskit ideolojisinde de yer ettiğini veya en azından İskitlerin de Spartalılar gibi her ne kadar çok saygı duymasalar da, köleleştirdikleri halkı tarımla hizmet etmeye zorladıklarını söyleyebiliriz.

⁸⁷ *Aukhatai*nin din adamları, *Paralatai*nin ise savaşçı görevini temsil edebileceği iddiası hakkındaki görüş için bkz. Hinge, "Scythian and Spartan Analogies in Herodotus' Representantion: Rites of Initiation and Kinship Groups", 58.

⁸⁸ Hdt. IV.6.1.

Arpoxais *Katiaroi/Traspiesin*, en küçüğü Kolaxais *Paralatainin* atalarını temsil etmektedir. İskitlerin *genēsi* (soyu) gibi, Dorların/Spartalıların *phylai* (kabileler) sisteminde de benzer bir duruma rastlanmaktadır. Doros'un oğlu Aigimios'tan doğma Dymas, *Dymanes* (Din Adamı)'in ilk görevine; Aigimios veya Herakles'ten doğma Hyllos, *Hylleis* (Savaşçı)'in ikinci görevine; Aigimios'dan doğma Pamphylos, *Pamphyloi* (Sıradan Halk/Tedarikçi/Çiftçi)'nin üçüncü görevine eşitlenmektedir.⁸⁹ Kısaca, genel olarak üç toplumsal yapının görev şemasının, birbirleri arasında geçişkenlik olsa da, hem İskitler hem de Dorlar'da birbiri ile uyduğu anlaşılmaktadır.

Sparta toplumunun da bu üçlü toplumsal yapıyı oluşturan kabileler baz alınarak şekillendirildiğini ve eğitildiğini görmekteyiz. Spartalı ergin erkek vatandaşların çeşitli festivallerde organize ettiği zorunlu ortak yemek şöenlerinde düzenlenen gençlerin *phyleye* (kabile/hısımlık/akrabalık) kabul töreniyle aşağıda değineceğimiz İskitlerin yılda bir kez düzenlenen içki festivalinde kutladıkları gençlerin *genē* üyeliğine kabul töreni arasında açıktan bir bağlantı bulunmaktadır. Aslında bu uygulama bir nevi gençlikten erginliğe geçiş ayınıdır. Sparta'da bir gencin erginliğe geçiş kabul törenine katılabilme hakkını kazanabilmesi için ciddi bir eğitimden geçmesi gerekmektedir. Her yeni doğan erkek çocuk, ihtiyarlar meclisinin mensupları tarafından incelenmekte, yaşamayı hak etmek için yeterince sağlıklı ve güçlü olup olmadığına bakılmaktaydı. Bebek Tygettos Dağı'na yakın bir yere birkaç günlüğüne bırakılmakta, buradan sağ çıkamayanlar ölüme terk edilmekteydi. Sağ çıkmayı başaran çocuklar (*paides*), yedi yaşından itibaren toplumun dışında riskli bir izolasyona tabi tutulmakta ve sıradan toplumsal değerlerden mahrum bırakılmaktaydı. Bu toplumdaki ayırma ayını Hyakinthia Festivali sırasında düzenlenen atletik oyunlar esnasında gerçekleştirilmekteydi.⁹⁰ Gençler toplumdan ayrıldıktan sonra, Sparta'nın kendisine özel bir şekilde kentin sosyal yapısında *agōgē* olarak adlandırılan çok sıkı bir askeri eğitim altına kaydedilmekteydi. İhtiyar ve tecrübeli bir *paidonomos* (çocuk çobanı)'un emri altında ayrı ayrı sürü gruplarına girmekte, kafaları tıraş edilmekte, çıplak ayakla yürümekte ve vücutlarının büyük kısmı çıplak bir şekilde oyunlara iştirak etmekteydiler. On iki yaşına geldiklerinde kendilerine kırmızı bir pelerin giysi olarak verilmekte ve yılda sadece bir kez bunu değiştirebilmekteydiler. Gerekirse *hoplon* tipi kalkanları kullanmayı ve ayrıca

⁸⁹ Hinge, "Scythian and Spartan Analogies in Herodotos' Representation: Rites of Initiation and Kinship Groups", 62.

⁹⁰ A. Petropoulou, "Hieromēnia and sacrifice during the Hyakinthia", *Mētis* XIII, (2015): 183.

bıçak dahi kullanmadan nehir kenarındaki şeker kamışlarından kendilerine yatak yapmayı ve çıplak zeminde yatmayı da öğrenirlerdi.⁹¹

Gençler on beş-on altı yaşlarına geldiklerinde, aralarında başarılı olanlar *ephebes* (Spartalılar *sideunai* olarak adlandırmakta) adı altında *ephēbeiada* yeni bir elemeye tabi tutulmaktaydı.⁹² Sonrasında doğrudan en üst düzey *magistrat*lardan *ephor*ların denetimi altına girmektedirler; her gün elbiseleri denetlenmekte ve on günde bir çıplak olarak kontrol edilmektedirler. Ayrıca bilerek aç bırakılmakta, böylelikle onlardan gerektiğinde yemeklerini başarılı bir şekilde çalmayı ve avlanmayı öğrenmeleri beklenmektedir. Gençler maruz bırakıldıkları bu çileler sayesinde açlığa ve kıtlığa alıştırılmaktaydı. Hırsızlık yaparken yakalandıkları takdirde de bol bol kırbaça cezalandırılmaktaydılar. Bu da onları daha tecrübeli ve dirençli hale getirmektedir. Hatta kırbaçlamanın ritüel olarak yapıldığı bilinmektedir. Bu noktada özellikle kırbaçlama kültürünün İskitlerden benimsendiğine dair bir delilimiz bulunmaktadır. MS II. veya III. yy.'da yazan Philostratus'a göre Apollonius, Spartalı gençlerin Hyakinthia Festivali'nde çıplak bir şekilde kırbaçlanması'nın değeri hakkında Thespesion ile girdiği bir tartışmada, sertliği ölçme yarışına (καρτερία ἀγῶνα) dayalı bu uygulamanın Skytia Artemis kültürünün bir parçası olduğunu ileri sürmüştür. Aslında İskitliler kendi benzer festivallerinde yabancı mahkûmları Artemis'e adamakta ve kan dökmektedir. Tanrının emriyle bu İskit geleneğini benimsediği söylenen Spartalılar, ilgili ritüeli yumuşatmışlar ve gençlerin dayanıklılığını ölçmek için sadece kırbaçlanmaları ile yetinmişlerdir. Metnin içeriğinden Skythia Artemis kültürünün Sparta'dakinden çok daha eski olduğu açıkça belirtilmektedir ve hatta benzer bir şekilde insan adamaya dayalı unsurun Sparta'da önceden de var olabileceği önerilmektedir.⁹³ Bu kült ve uygulamaları çok önceden İskitler/Dorlar tarafından Sparta'ya getirilmiş olabilirdi.

Bütün bu aşamalardan geçen gençler, güçlerini aynı zamanda çeşitli etkinliklerde sergilemekteydi. Gymnopaidiai Festivali düzenlendiğinde yaz

⁹¹ İskitlerin de çok fazla giyinmedikleri, üzerlerine sadece hayvan postu veya pelerini geçirdikleri bildirilmektedir. Aristoph. *Ornith.* 941-945.

⁹² Bununla ilgili Photios'un notuna atıfta bulunmaktadır ve Ksenophon'da ise bir gencin 17-19 yaşları arasında farklı bir kimlik oluşturup çocukluğunu arkada bırakarak erginliğe geçiş dönemi *paidiskoi* olarak adlandırılmaktadır. Psikolojik olarak kendini izole etme süreci olan içselleştirilmiş *probationu* sonucunda gençlik hayatının kurumsallaşmış ayırımı yerini olgunluğa devretmekteydi. Kaynaklar ve tartışma için bkz. J. Ducat, *Spartan Education: Youth and Society in Classical Period*, Trans. E. Stafford, P.-J. Shaw - A. Powell (Swansea: 2006), 90-94.

⁹³ Philostr. *vit. Apoll.* VI.20; C. H. Stocking, "The Use and Abuse of Training 'Science' in Philostratus' *Gymnasticus*", *Classical Antiquity* XXXV/1, (2016): 108-109.

sıcağında çıplak danslar yapılmakta, günümüzde Kuzey Amerika futbolu, rugby ve bir tür filesiz voleybol karışımına benzeyen “Çizgi Üzeri” veya “Çatışma Topu (*sphairomakhia*)” oyunu, kentin güney eteklerindeki tiyatrodan düzenlenen turnuvada oynanmaktaydı.⁹⁴ *Sphaireis* olarak adlandırılan oyuncular tarafından oynanan ve sert mücadeleye dayalı bu rekabet oyunu sosyal statü olarak *ephebesten* ergenliğe geçişi temsil etmekteydi. *Sphaireis* ile ilgili bazı Roma dönemi yazıtları da Sparta-İskit bağlantısına işaret edebilecek bilgiler içermektedir. Zafer kazanan *sphaireis* takımları kendilerini “*ōbai*yi yenmiş olanlar” olarak ilan ettiklerinden turnuva esnasında *ephebesin* *ōbai* olarak adlandırılan gruplara bölündükleri ve her birinin takım kaptanı/kabile komutanı (*ōba bouagos*) tarafından temsil edildiği anlaşılmaktadır. Roma dönemi yazıtlarında *ōbai* adıyla geçen beş kabile içinden ilk dördünün ismi şöyledir: Limnaeis, Pitanatai, Kynooureis ve Neopolitai. Limnaeis ve Kynooureis aynı zamanda iki yazıtta kabile (*phylē*) ismi olarak gözükmektedir. Bu da *ōbainin* Arkaik Dönem’den itibaren Sparta’nın sivil kabilelerini temsil edebileceği düşüncesine yol açmıştır.⁹⁵ İlgili yazıtlarda geçen *ōbai* kelimesinin günümüz Türkçe’sinde oba olarak kullanılması belki de Sakai’lerden gelen bir terminoloji olabilir. Oğuz lehçesinde ‘oba’ ‘kabile’ye karşılık gelse de, eski devirlerde insan eliyle dikili büyük taşlardan yapılan “kabilenin koruyucu ruhunun yeri”, “suni tepe” veya “höyük” anlamında da kullanıldığı önerilmektedir.⁹⁶ İslamiyet sonrasında ise bu anlamı terk edilerek sadece kabilenin kendisini vurgulamaya başlamıştır. Türkistan coğrafyasına (Tuva, Çuvaş, Kırgız, Kazak, Özbekistan vs.) yayılmış İskitler gibi göçebe kabilelerin örgütsel sürekliliği yöneten ideal bir toplum bağlamında psikolojisini yansıtan en önemli unsurlardan birisi mezarları etrafında yansımaları bulan ata kültürüdür. İskitlerin özellikle ata mezarlarına büyük önem verdikleri bilinmektedir. Hatta büyük olasılıkla göçebe hayat tarzı yaşayan bu topluluklar yerleştikleri yerlerde gömdükleri atalarının mezarlarını merkeze alan bir alışkanlıkla organize olmuşlar ve bunlar da oba adını almıştır. Benzer bir durumun erken dönemlerden itibaren Sparta’da

⁹⁴ E. David, “Sparta and the politics of nudity”, S. Hodkinson - A. Powell (ed.), *Sparta: The Body Politic* (Swansea: 2010), 145-146.

⁹⁵ *ōbainin* aynı zamanda köyleri de temsil edebileceği önerilmiştir. Bu konudaki tartışmalar için bkz. N. M. Kennell, *The Gymnasium of Virtue: Education and Culture in Ancient Sparta* (University of North Carolina Press: 1995), 40-41. MÖ II. yy. itibarıyla eski geleneksel üçlü Dor kabile sisteminin ortadan kalktığı ve yerini beş kabilenin (*ōbai*) görülmektedir. N. M. Kennell, “Citizen training systems in the Roman Peloponnese”, A. D. Rizakis - Cl. E. Lepenioti (ed.), *Roman Peloponnese II, Society, Economy and Culture under the Roman Empire: Continuity and Innovation*, (Athens: 2010), 209.

⁹⁶ K. Y. Altın, “Kutsal Mekânın Dönüşümü: Oba’dan Yatır’a, Bark’tan Türbe’ye”, S. Güngör (ed.), *Motif Uluslararası Genç Halkbilimciler ve Türk Dünyası Kongresi 15-16 Mayıs*, (Eskişehir: 2019), 711-713.

devam etmiş olma olasılığı bulunmaktadır. Sparta'nın tarihi dönemlere kadar sadece köylerin toplamından oluştuğu,⁹⁷ “ölülerini kentte”,⁹⁸ muhtemelen hep birlikte kenti oluşturan köyler arasındaki birbirinden ayrı gömü alanlarına gömdükleri anlaşılmaktadır. Agidai ve Eurypontidai kabilelerinin mezarları da Sparta'nın farklı kesimlerinde yer almaktaydı.⁹⁹ Dolayısıyla Sparta'da her kabile veya akraba grubu tarafından yerleşilen köyler etrafında ata mezar kültürü geleneğinin devam ettirildiği ve bunun İskit göçebe topluluklarındaki oba kültürüne benzediği çıkarımında bulunabiliriz.

Fiziksel ve zihinsel anlamda nihai noktaya geldiklerine kanaat getirilen gençler, yirmi yaş üstüne geldiklerinde (*hebontes*) erginliğe geçiş, yani kent sosyal yapısına geri kabul törenlerine dâhil edilmekteydi. Bu törenler, her bir çadırda bir *phylē*yi temsil eden üç *phratrīai* olmak üzere dokuz çadırda kutlanan Karneia Festivali'nde gerçekleşmekteydi. Gençler, Girit'te olduğu gibi¹⁰⁰ erginliğe kabul ritüeli sırasında, muhtemelen toplum içinde kabul görecekları kamu topluluklarına göre sevenleri tarafından ya savaşçı görevini temsil eden savaş elbisesine, ya saban/boyunduruk/tedarikçi görevini temsil eden bir öküze ya da din adamlığı/yönetici görevini temsil eden bir libasyon kabına layık görülmekteydi. Gençlerin bu topluluklardan birisine kabul edilebilmesi için girmeye çalıştıkları kamu topluluğunda bulunanların oybirliğinin sağlanması gerekmekteydi. Eğer genç reddedilirse, on yıl sonra tekrar oylama yapılmıyordu. Yine reddedilirse, Sparta vatandaşı olamıyor, evlenmesine, oy kullanmasına ve memuriyet isteklerine izin verilmiyordu.

Diğer taraftan İskitlerde yerleşik hayata dayalı anayasal bir yapı bulunmadığından gençlerinin askeri eğitim sistemi hakkındaki kaynaklar yetersiz kalmaktadır. Herodotos, İskitlerle ilgili olarak doğrudan Sparta'dakine benzer bir eğitim sistemine değinmese de, metinlerinin satır aralarından bazı benzerlikler yakalanabilmektedir. Örneğin, kutsal altını koruma görevi verilen bir İskitli'nin açık havada uyuyakaldığı takdirde yılın sonunu getiremeyeceğine inanılmaktadır.¹⁰¹ Bununla aynı zamanda açık havada nöbet tutarken uyumadan görevinin gereğini yerine getirmenin önemine, dolayısıyla her türlü şartlarda nöbet tutma eğitimi almaya vurgu yapıldığı görülmektedir. Herodotos'un aktardığı bir diğer İskit hikâyesinde, genç bir İskitlinin katlettiği ilk düşmanın kanını içtiği, her yıl yerel beyler tarafından düzenlenen içki festivaline sadece hâlihazırda en az bir düşman

⁹⁷ Thuk. I.10.

⁹⁸ Plut. *Lyk.* XXVII.

⁹⁹ Paus. III.12.8, 14.2.

¹⁰⁰ Strab. X.4.21.

¹⁰¹ Hdt. IV.7.2.

öldürdüğü takdirde katılabileceği, ne kadar çok düşmanını öldürdüyse o kadar onurlandırılacağı ve özellikle ergenlik çağına geldiği halde hiç kimseyi öldürmemiş olmasının utanç verici olduğu belirtilmektedir.¹⁰² Dolayısıyla İskitli bir genç için yaban hayatında düşmanını öldürebilecek yetenekte bir askeri eğitimden geçmek ve bunu ispatlamak önemliydi. Gencin vahşi doğada yaşayabilecek kadar güçlü olması ve karşısına çıkacak ilk düşmanı öldürebilmesi yönünde toplumsal beklenti ve ergenlik kabul ayinleriyle bunun teyit edilmesi söz konusuydu. Yukarıda açıkladığımız üzere Spartalı gençler de yaban hayatında eğitimden geçmekte, avladıkları hayvanın kanını içmekteydi. Bunun yanında Spartalılar tıpkı İskitler gibi düşman öldürmeyi askeri eğitimlerinin bir parçası olarak gören kurumsal bir yapıya sahiptiler. Sparta'da *krypteia* adı verilen bir çeşit gizli polis teşkilatının görevlerinden birisi, boyunduruk altına almış oldukları köle insanları öldürme yoluyla savaşçı eğitimi almaktı. *Helotai* adı verilen masum köle sınıfını izliyorlar ve gerekirse gelecekte sıkıntı yaratabilecek mensuplarına suikast düzenliyorlardı. Hatta devlet, sonbaharda *helotaiye* savaş ilan ediyor ve onları öldürmek suç sayılmıyordu. Bu köleler üzerinde bir nevi öldürmeye kadar giden vahşilik derecesinde, her türlü askeri antreman yapma yetkisine sahiptiler. *Krypteia*da başarılı olan genç Spartalı erkeklerden en iyi üç yüzü, muhtemelen *phylaisine* göre Hippeis (Atlılar) olarak adlandırılan Üç Yüzler Birliği'ne seçilmekteydi.¹⁰³ Böylelikle Spartalı gençlerin en iyi savaşçıları, İskitlilerde olduğu gibi atlı savaşçı sınıfını oluşturmaktaydı.

Özetle, Spartalılara özgü olan *agōgē* eğitim sisteminin göçebelğe dayalı gelenek, görenek, belli kabilesel unsurlar, düşünce ve davranışlardan esinlenmiş olması ihtimali yüksek gözükmektedir. Sparta'da, göçebelikten yerleşik hayata geçmiş sözde tarım topluluğu tarafından göçebe hayat tarzının belli yönleri korunmaya devam etmiştir. Spartalılar yerleşik hayata geçtikten sonra dahi bizzat kendileri tarımla uğraşmak yerine tarım işlerinde kölelerini kullanmayı tercih etmişlerdir. Yukarıda açıkladığımız üzere vatandaşları savaş eğitimi işlerine ağırlık vermiştir. Spartalı ergin askerler küçük yaşlardan itibaren askeri eğitim almış olduklarından tıpkı İskitli nomadlar gibi kara savaşlarının yenilmezliği ile ün salmışlardır. İskitlerin yaşadığı bozkır göçebe hayatı, doğa şartları ve geçim koşulları da her zaman sert bir askeri eğitimi gerektirmiştir. Spartalıların askeri eğitim tarzının İskitlerinkine benzediğine işaret eden bir delil de Hellen dünyasından gelmektedir. Bizanslı leksikon yazarı Photios (s.v. *synephebos*/ergin arkadaş), Hellas'da Elealıların eğitim gören genç gruplarını temsil eden *ephebesi* "İskitliler" olarak adlandırdığını

¹⁰² Hdt. IV.64-66.

¹⁰³ Hdt. I.67.5; VIII.124.3.

bildirmektedir. Bu metindeki aktarım, bir Hellen kenti olan Elea’da *ephebesin* eğitim süreçleri ile İskitlilerininkinin aynı olabileceğini ima etmektedir.

Spartalı ve İskitli kadınların hayat ve düşünce tarzlarının da birbirlerine benzer bazı yönleri bulunmaktadır. Spartalı kadınlar genellikle güçlü ve bağımsız bireyler olarak tanımlanmaktadır.¹⁰⁴ Onlar MÖ VII. yy.’dan itibaren gittikçe genişlemeye başlayan imparatorluklarının güçlü dönemlerinde pek çok şeyi kontrol etmekteydiler, özgür ve sınırsız bir hayat tarzı yaşamaktaydılar. Kadınlara bu kadar özgürlük verilmesinin iyi bir sebebi bulunmaktadır; çünkü erkekleri Argoslulara, Arkhaialılara ve Messenialılara karşı düzenledikleri askeri seferlerinden dolayı uzun süre uzakta bir hayat geçirmekteydi; hatta Lykourgos’un onları dizginlemek için çıkardığı kanunlara bile direnmeyi başarmışlardı.¹⁰⁵ Spartalılar en güçlü savaşçının güçlü bir anne ve babaya sahip olursa doğabileceğini düşünmekteydi. Plutarkhos’un “Spartalı Kadınların Deyimleri” adlı çalışmasının büyük kısmında, eğer çocukları herhangi bir korkaklık gösterirse anneleri tarafından soylarının reddedildiği bildirilmektedir. Hatta kadınlar bu deyimlerin bazılarında hakaret edici bir dille sadece savaştan sağ çıktıkları için çocuklarını yermektedir. Bu deyimlerden birisi Gorgo’ya atfedilen nükteli bir söz içermektedir: “Attika’dan bir kadın tarafından kendisine sorulduğunda ‘Niçin Spartalı kadınlar dünyada erkekleri yönetebilecek tek kadınlardır’, o cevap verdi, ‘çünkü biz [cesur] adamların anneleri olan tek kadınlarız’”.¹⁰⁶ Plutarkhos’un aktardığı bu deyimlerin mitolojik içerikli olduğu iddia edilse de, bu deyimlerde kadınların *oikosun* temsilcisi olarak kentin sosyal ve ahlaki değerlerinin örnek modelleri olarak sunulduğu ve kente katkı sağladıklarının gerçekçi bir şekilde aktarıldığı önerilmiştir.¹⁰⁷ Diğer yandan İskit kadınları da benzer karakteristik özelliklere sahiptir. Bozkırın zor şartlarına dayanıklıdırlar, gerektiğinde erkeklerinin yokluğunda onlar gibi savaşçılar, hatta iyi ok kullanırlar ve atlı savaşçı özellikleri öne çıkmaktadır; çocuklarından beklentileri de aynı yöndedir.¹⁰⁸ İskit mezarlarında bulunmuş çeşitli silahlarla yaralanmış olan kadın savaşçı gömüleri bunun en önemli

¹⁰⁴ Hdt. IV.145-146; V.39-41, 51; VI.52, 61-63, 67; VII.205, 239.

¹⁰⁵ Hatta onların MÖ 369 yılında Epaminandos komutası altında gerçekleşen Thebes istilası sırasında siyasi anlamda her şeye karışmalarının zararlı olduğu ve karmaşaya sebep olduğu vurgulanmaktadır. Bkz. Aristot. *pol.* II.1269b-1270a.

¹⁰⁶ Plut. *Lak. apophth.* XVIII.5 (Gorgo) = *mor.* 240E.

¹⁰⁷ M. Myszkowska-Kaszuba, “The Only Women that are Mothers of Men. Plutarch’s Creation of the Spartan Women”, *Graeco-Latina Brunensia* XIX/1, (2014): 89-90.

¹⁰⁸ Hippokrates (*Aër.* XVII) onların at üzerinde ok ve mızrak kullanarak evleninceye kadar savaşçı olduklarını, üç düşman öldürmeden bakireliklerinden olmadıklarını ve çok iyi ok kullanabilmeleri için sağ göğüslerinin küçük yaşta dağlandığını yazmaktadır.

kanıtıdır.¹⁰⁹ Bunların yanında İskitli gençlerin Amazon kadınlarıyla buluşması, çiftleşmesi ve hatta onlarla kendi eşleriyle birlikte yaşmaları örneğinde olduğu gibi, Sparta’da da genç erkekler geçiş ayinleri sırasında dans eden kızlara tecavüz edebilmekte ve bu geçiş ayini tanrıça Artemis’in koruması altında yapılmaktaydı.¹¹⁰

Herodotos’un aktardığı İskit köken mitlerinin ikincisi de dolaylı olarak Dor/Sparta bağlantısına işaret etmektedir.¹¹¹ Bu rivayete göre Herakles, kazara Karadeniz bölgesine gelir ve burada seks yapmaya aç olan bir canavarla ilişkiye girer. Bunun sonucunda Agathysos, Gelenos ve Skythes isimli üç oğlu olur. İlk iki yaşlı kardeş ülkeyi terk etmek zorunda kalır ve kraliyet gücü birinci İskit köken mitinde olduğu gibi en genç kardeşe kalır. Hem Kuzey Karadeniz Hellen kolonistlerinin hem de İskitlerin bu köken/soy mitini kabul ettikleri, dolayısıyla kültürel bir bağlantı kurdukları anlaşılmaktadır.¹¹² İlginç olan Herodotos’ta sadece üç milletin (veya kraliyet ailelerinin) atalarının yarı tanrı yarı kahraman Herakles ile bağlantılandırılmasıdır: İskitler,¹¹³ Lydialılar¹¹⁴ ve Dorlar.¹¹⁵ Herakles ideal bir savaşçı olduğundan, savaşçı İskitler ve Spartalıların atası olarak gösterilmesi gayet doğaldır. Bu mit, ikili devlet ilişkilerini geliştirme veya pekiştirme adına muhtemelen MÖ V. yy.’da, ideolojik maksatlarla uydurulmuş olsa da, İskit/Dor soy bağlantısını bu sefer Herakles üzerinden yine üç oğullu ve nesilli bir anlatıma dayandıran ve geçmişe dayalı söylencesi olan sosyo-kültürel gerçekliği gözler önüne sermektedir.

En başta ele aldığımız birinci İskit köken miti ve buna bağlı kabile grup ritüellerinin Sparta üzerinde etkili olduğu ve ikinci İskit köken mitinden de anlaşılacağı üzere etkisini hissettirmeye devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu durumun Sparta üzerindeki kurumsal yansımaları da ortadadır. Spartalılar, tıplı İskitler gibi akrabalık ve soya dayalı kaba kabile geleneklerine bağlı kalmaya ve bu doğrultuda daha esnek bir merkezi devlet yapısına sahip

¹⁰⁹ M. Demir, “The Images and Origins of Amazons in Ancient Greek Texts”, *Ömer Çapar’a Armağan*, T. Yiğit - M. A. Kaya - A. Sina (ed.), (Ankara: 2012), 84-86.

¹¹⁰ Hinge, “Scythian and Spartan Analogies in Herodotos’ Representation: Rites of Initiation and Kinship Groups”, 65.

¹¹¹ Hdt. IV.8-10.

¹¹² Hinge, “Scythian and Spartan Analogies in Herodotos’ Representation: Rites of Initiation and Kinship Groups”, 65, 71 dipnot 43.

¹¹³ Hdt. IV.8-10.

¹¹⁴ Hdt. I.7. Lydia kralı Alyattes’in İskitlileri sarayında ağırladığı ve hatta Med kralı Kyaksares’e teslim etmediğinden Medlerle savaşa girdiği aktarılmaktadır (Hdt. I.74).

¹¹⁵ Hdt. VI.52; VII.204; VI.31.

olmaya devam etmişlerdir.¹¹⁶ Sparta'nın Klasik Dönem'de (MÖ V. yy.) bile, bir *polis* olsa da, dağınık yerleşimlerini *synoikismos* yaparak tam anlamıyla birleştiremediği, surlara sahip olmadığı ve hala beş farklı köyden oluştuğu bildirilmektedir.¹¹⁷ Atina ve Ionia kentleriyle karşılaştırıldığında gelişmemiş bir *polis* yapısını devam ettirmiştir. Özellikle kentlerinin etrafını surlarla çevirmeye gerek duymamış olmaları, göçebe İskit topluluklarının yönetim ve yaşam tarzının izlerini barındırmaktadır. Spartalılar da, aynı İskit göçebe devletlerinin (Orta Asya Türk ve Moğol devletlerinin) düşüncesinde olduğu gibi, surların arkasına gizlenmenin kadınlara özgü bir tutum olduğunu düşünmüşlerdir.¹¹⁸

Son olarak İskit devletleri ve Sparta yönetim usullerinin birbirine benzediği örnekler bulunmaktadır. Yukarıda da değindiğimiz üzere Spartalılar fethettikleri yerel halk olan *helotaiyi* köleleştirerek topraklarında çalıştırmışlardır. Bu köleler ne özgürleştirilebilmekte ne de satılabilmekteydi; ürettiklerinden sabit miktarda bir oranı sahiplerine ödedikten sonra sınırlı miktarda mülk sahibi olabilmekteydi.¹¹⁹ Muhtemelen Kraliyet İskitleri de kölelerini topraklarında çalıştırmaktaydı.¹²⁰ Herodotos ayrıca İskitler tarafından körleştirilen bütün kölelerin atların sütünün sağılmasında, sağılan sütün dövülerek ve sütün en kaliteli kısmı olan yağlı üstlerinin alınarak tereyağ ve geriye kalanıyla ayran/kımız yapımında kullanıldıklarına değinmektedir.¹²¹ Bunun dışında kör edilmiş köleler peynir yapımı ve diğer düşük seviyedeki zorlu işlerde de kullanılarak İskit ekonomisine katkı sağlamaktaydılar; burada Spartalılarla İskitler arasındaki tek fark, İskitlerin ekip biçmeye dayalı tarımla değil de hayvancılıkla geçimlerini

¹¹⁶ İskitlere özgü ekonominin en önemli karakteristik özelliği iç hareketlilik ve sürekli istikrarsızlık olduğundan, otlak alanlarına olan haklar, askeri ve sosyal yükümlülükler akrabalık sistemi içinde dağıtılmaktadır.

¹¹⁷ Thuk. I.10.

¹¹⁸ Plat. *Leg.* VI. 778d-779a. Bununla ilgili gelenekselleşmiş atasözleri bulunmaktadır: Plut. *apophth. Lak.* XVI. 2.29 (Agesilaus) = *mor.* 210E: "Başka birisi niçin Sparta'nın surlara sahip olmadığını sorduğunda, o tam zırhlı askeri birliklerine işaret etti ve söyledi: 'Spartalıların surları bunlardır'; XVI.V.6 (Agis) = *mor.* 2015E: o Korinthosluların surları arasında dolaşırken, surlarının yüksek, geniş ve kulelerden oluştuğunu gözlemlemiş ve şunu söylemiştir, "o yerde ne türden kadınlar yaşamakta!"; XVI.14.7 (Antalkidas) = *mor.* 217E: "o genç adamların Sparta'nın surları ve mızraklarının uçlarının Sparta'nın sınırları olduğunu söylemeyi gelenek haline getirmişti"; XVI.57.1 (Panthoedas) = *mor.* 230C: "Panthoedas Asia'ya elçi olarak gitti ve ona çok güçlü biri gösterdiklerinde, o şunu söyledi: 'Allah aşkına, ilginç insanlar, kadınlar için iyi bir yaşam alanı!'. Ayrıca Plut. *mor.* 210E'dekine benzer şekilde bkz. *Gnom. Vat.* LXIX.

¹¹⁹ H. W. Singor, "Spartan Land Lots and Helot Rents", H. Sancisi - Weerdenburg *et al.* (ed.), *De Agricultura: In memoriam Pieter Willem De Neeve*, (Amsterdam: 1993), 42 *vd.*

¹²⁰ Hdt. IV.20.

¹²¹ Hdt. IV.2.

sağladıklarından köle işçiliğini bu yönde kullanmayı tercih etmiş olmalarıdır.¹²² Bu kör kölelerin oğullarının tıpkı Sparta'daki *helotai* gibi zaman zaman ayaklandıklarından,¹²³ sert bir şekilde baskıyla ve kırbaç kullanılarak kontrol altında tutuldukları anlaşılmaktadır. Bunun yanında Spartalıların diğer Hellen kentlerinin aristokratik, oligarşik ve demokratik yönetim tarzlarına kıyasla iki kralla yönetilmeleri belli bir benzerlik sergilemektedir. İskitlerin I. Dareios'a karşı savaşında üç kralla hareket ettikleri bilinmektedir. Herodotos, bunların isimlerini Scopasis, Taxakis ve Idanthysos olarak vermektedir: İskitlerin birleşik güçleri ve komşu müttefiklerinden oluşan orduya Idanthysos liderlik etmiştir.¹²⁴ Diodoros ise Herodotos'ta geçen üçüncü köken mitinin¹²⁵ değişik bir rivayetini aktarmaktadır. Buna göre İskitlere adını veren kral Skythes'in soyundan gelen ve cesaretleriyle meşhur biri Palos diğeri Napes isimli iki oğlu olduğunu, bunların çok büyük uğraşlar gerçekleştirdiklerini, krallıklarını Pali halkı ve Napai halkı olarak ikiye böldüklerini ve topraklarını batıda Thrakia'ya güneyde Mısır'a kadar genişlettiklerini aktarmaktadır.¹²⁶ Dolayısıyla İskitlerin gerektiğinde devletlerini, eski Türklerde de örnekleri olduğu gibi, üç değil de ikiye, Batı ve Doğu krallıkları altında bölerek yönettikleri dönemlerin olduğu ortadadır. Bunların yanında Spartalıların seçimle gelen beş kişiden oluşan *ephoroi* olarak adlandırılan en yüksek istişare kuruluna sahip olmaları, bu kurulun yaşlılar konsülü (*gerousia*) ve askeri meclisin (*apella*) toplantılarını yönetmeleri ve aldıkları kararların icra edilmesinden sorumlu olmaları, göçebe yönetim tarzıyla benzerlik içermektedir.

İskitler ve Dorlar Arasında Atalara Dayalı Bağlantı Meselesi

Yukarıda ele aldığımız bütün bu İskit-Sparta benzerliklerinden hareket ederek İskit topluluklarından oluşan başlangıçta bağımsız ve kendi yasa ve törelerine bağlı kabilelerin, MÖ 1200'lü yıllardan ve belki de daha

¹²² Hdt. IV.2.2: “οὐ γὰρ ἀρόται εἰσὶ ἀλλὰ νομάδες”. Yorum için ayrıca bkz. D. Braund, “Analogy, Polarity and Morality in Scythian Hippake: Reflections on Herodotus, (Histories 4.2)”, *Studies presented to S. S. Bessonova, Археология і давня історія України: 36, вип. 2 (27), (Kiev 2018), 430-431.*

¹²³ Herodotos (IV.3), bu kölelerin İskitlerin sefere çıkmalarını fırsat bilerek ayaklanadıklarına dair bir hikâye aktarmaktadır.

¹²⁴ Hdt. IV.120; C. Tuplin, “Revisiting Dareios' Scythian Expedition”, J. Nieling - E. Rehm (ed.), *Achaemenid impacts in the Black Sea: Communication of Powers*, (Aarhus: Centre for Black Sea Studies 2001), 291.

¹²⁵ Hdt. IV.8-10.

¹²⁶ Diod. II.43.3-5. Diodoros Skythes'i, Zeus ile üst yarısı kız alt yarısı yılan olan yaratığın ilişkisinden doğan tek oğul olarak gösterirken, Herodotos onun Herakles ve aynı yaratıktan doğma üç oğuldan en genci olduğunu aktarmaktadır. Yukarıda belirttiğimiz üzere Herodotos (IV.5.1), inanmasa da, bu rivayetin farkındadır.

öncesinden itibaren başlayan Ege Göçleri sonucunda, Kuzey Karadeniz steplerinden Peloponnesos Yarımadası'nda Lakonia merkez olmak üzere uzun yıllar boyunca gelmeye devam ettikleri tezinin dikkate alınması gerekmektedir. Kuzey Karadeniz steplerinden gelen bu İskit toplulukları antik Hellen kaynaklarında geçtiği üzere Dor milleti altında birleşmişlerdir. İki yüzyıl boyunca devam eden akademik araştırmalara rağmen Dorların kökeni hakkındaki tartışmalar hala devam etmektedir. Dor akınları için kullanılan Hellence fiil *katerchestaidir*. Bu kelime, genelde “yüksekten alçağa doğru inmek, aşağı meyletmek, aşağı gelmek” anlamında kullanıldığından, buradan yukarı ülkelerden aşağı ülkelere iniş anlamı çıkmaktadır. Yukarıda belirttiğimiz üzere, Herodotos kendi aralarındaki siyasi çekişmelerden dolayı İç Asya bölgesinde yaşayan Issedonların diğer kabile topluluklarını batıya, Thrakia'ya kadar ittiklerinden bahsetmektedir. Bu kabile topluluklarından MÖ VII. yy.'da Kırım'da Taurika Yarımadası'na, Borysthenes ve hatta Istros (Tuna) nehri boylarına gelenler kendilerine kalıcı iskânlar edinmişlerdir. Doğrudan göç yerine büyük olasılıkla bir istila/talan ve kısmen geri çekilme hareketinin çok daha öncesinde, MÖ 1300-1200'lü yıllardan itibaren devam eden Ege Göçleri olarak adlandırılan dönemde gerçekleşmiş olabilirdi. Nitekim yukarıda değindiğimiz üzere Diodoros, Skythes tarafından kurulan ilk güçlü İskit devletinin Batı'da Thrakia'ya kadar genişlediğinden bahsetmektedir. MÖ XIII. ve XII. yy.'larda bugünkü Romanya ve Bulgaristan topraklarında sürekli olarak demir işleme teknolojisinin yayılmaya başlaması bu kavimlerin gelmesiyle bağlantılandırılabilir.¹²⁷ Peloponnesos Yarımadası'nda Geç Tunç Çağı Mykenai kent devletlerinin çöküşünün sebeplerinden birisi de tunç yerine seri silah yapımına daha uygun olan ve doğada daha fazla bulunan demiri kullanan milletlerin istilası gösterilmektedir. Bu dönemde kitlesel ordularının neredeyse tamamını demirden silahlarla (daha fazla ok, kılıç ve mızraklarla) donatan milletler, ordularının küçük bir kısmını tunçtan zırhlar ve silahlarla donatan yerleşik ordulara karşı önemli bir üstünlük elde etmeye başlamışlardır.¹²⁸ İskitlerin başta altın ve bakır olmak üzere, gümüş, tunç ve özellikle demir döküm teknolojisi ve silah yapımında Mykenai Hellenlerinden daha ileri seviyede oldukları bilinmektedir.¹²⁹ Nihayetinde İskit/Dor istilası ve arkasından gelen

¹²⁷ A. Stoia, “The beginning of iron metallurgy in Romania (1200-700 B.C.)”, M. L. Stig Sørensen - R. Thomas (ed.), *The Bronze Age-Iron Age transition in Europe*, (Oxford 1989), BAR Int. Ser. I-483, 43-67; J. Chapman *et al.*, “Contrasting subsistence strategies in the Early Iron Age? - New results from the Alföld Plain, Hungary, and the Thracian Plain, Bulgaria”, *Oxford Journal of Archaeology* XXVIII/2, (2009): 158-159.

¹²⁸ R. Drews, *The End of the Bronze Age: Changes in Warfare and the Catastrophe ca. 1200 BCE* (Princeton University Press: 1993), 192 vdd.

¹²⁹ Özellikle bkz. Hdt. I.215. İskit askerlerinin demirden levhalarla işlenmiş zırhlar, demir veya tunçtan miğferler, kalkanlar, demirden uzun kılıç ve çift uçlu kamalar kullandıklarına dair

göç hareketlerine, muhtemelen Atina akropolisi dışında, hiçbir Mykenai sarayı (Iolkos, Thebes, Korinthos, Meykenai, Trynis, Pylos, Argos gibi) direnç gösterememiştir; benzer bir istila hareketi daha sonraki dönemde de gerçekleşmiştir.¹³⁰ Yıkımların saraylarda ve surlarla çevrilmiş alanlarda çok ağır olduğu anlaşılmaktadır. Thebes kenti bu istilaya maruz kalan en erken yerleşimlerden ve kentin sarayının sürekli olarak MÖ 1300-1200 yılları arasında talan edildiği ve nihayetinde yangınla tamamen yok edildiği anlaşılmaktadır. Yıkım öylesine büyük olmuştur ki, kent yüzyıldan fazla bir süre kendisini toparlayamamıştır.¹³¹

Böylesine bir istila, surlarla çevrili kent hayatını küçük gören ve yerle bir etmeyi gelenekselleştiren İç Asia'dan Attila ve Cengiz Han'ın kurdukları imparatorlukların hareket biçimini andırmaktadır; göçebe İskitler benzerini çok daha önceden Hellas'ı istila ederek gerçekleştirmiş olabilirdi. Bunu tam anlamıyla teyit edemememizin temel sebebi, Geç Tunç Çağı'nda Ege uygarlıklarının çöküşü ile ilgili elimizde ne yazılı kaynak ne de yeterli arkeolojik veri bulunmasıdır. Aslında bu istila hareketleri bölgedeki kaleler ve saraylar ele geçirilinceye kadar uzun süre devam etmiştir. Böylesine istila hareketlerinin benzerlerini Kimmerler MÖ VII. yy. başlarından itibaren Anadolu'da Phrygia ve Lydia'ya, Galyalılar MÖ IV. yy.'ın başlarından itibaren Italia Yarımadası'na saldırdığında da görmekteyiz. Bu istila hareketlerinden sonra, saldıran üst kast sınıfı muhtemelen geri çekilse de, her zaman kendi topluluklarından bir kesimi geride bırakmıştır. İstilacı İskit/Dor topluluklarından önemli bir kısmı da Peloponnesos Yarımadası'nda kalmayı ve göçebe hayattan yavaş yavaş yerleşik hayata geçmeyi tercih etmiş olmalıdır. Arkeolojik materyaller neredeyse yüzyılı aşan istila ve yıkım sürecinden sonra MÖ 950 yılı civarında Sparta ve çevresinin yerleşime açıldığına işaret etmektedir. Sparta, çok daha güneyde ve denize doğru uzanan vadisi (Eurotas Vadisi) dağlar (batısında Tygetos, doğusunda Parnon dağları) arasında kaldığından güvenli görülmüş ve kalıcı olarak merkez yurt edinilmiş olmalıdır. Zaman içinde Doğu ve Güney Doğu'da Argoslu Dorlara ve Kuzey Batı'da Arkadialı Akhaialılara karşı sınırlarını genişletmişlerdir. Göç etmiş olan İskit/Dor topluluklarının bölgede kalıcı olmaları Peloponnesos Yarımadası'ndaki nüfusun çoğunun Dorca konuşmaya başlamasından

arkeolojik buluntular için bkz. R. Rolle, *The Welt der Skythen* (Lucerne/Frankfurt: 1980), 54-61.

¹³⁰ Azak Denizi kıyılarında yaşadıkları ve İskit topluluklarından birisi olduğu söylenen Heruli'nin MS 260-270 yılları arasında Güney Hellas'ı istila ettiği ve MS 267 yılında Atina'yı da talan etmeyi başardığı bilinmektedir. Bkz. G. E. Wilson, *The Herulian Sack of Athens, A. D. 267 (Phd Thesis)* (University of Washington: 1971), 33 vdd.

¹³¹ R. H. Simpson ve D. K. Hagel, *Mycenaean Fortifications, Highways, Dams, and Canals* (Queens University at Kingston: 2006), 82-83.

anlaşılmaktadır. Bunun yanında Yarımada'daki toplum, Mykenai saray ekonomilerine hükmeden krallar tarafından yönetilen devletlerden Sparta'da İskit/Dor kökenli baş *ethnos* tarafından yönetilen ve yerel halkları köleleştiren bir kast sistemine doğru büyük bir değişim sürecine girmiştir.

İskit/Dor toplulukları yeni bir coğrafyaya göç ettiklerinde karmaşık hısımlık/akrabalık ilişkileri bütün sosyal etkileşimlerini yönetmeye devam etmiş olmalıdır. Dolayısıyla vatandaşın siyasi haklarını ve yükümlüklerini düzenlemekte olan kentleşme sürecine geçmeden önce birbirine bağımlı en başta kabile, altta kabile grupları şeklinde organize olmuşlardır. Bu kabile ve akraba gruplarını yerleşik hayata geçiş süreçlerinde kabilesel yapının ve önde gelen bireylerinin çıkarlarının ötesinde kent devleti anayasası altında ortak meşru vatandaşlık hakları ekseninde birleştirebilmek zaman almış olmalıdır. Spartalıların bunu ancak MÖ VII. yy. Lykourgos anayasası ile başardıkları bilinmektedir. Bu anayasa ile Spartalıların göçebe hayattan kentsel hayata geçiş süreçlerinde göçebeliğin kabilesel sosyal organizasyonundaki yaşam tarzı, davranış ve değerlerini de önemli ölçüde koruyan bir mantıkla hareket ederek eşi benzeri bulunmayan bir anayasal sentez yaptıkları kanaati doğmaktadır. Bu doğrultuda Spartalıları sadece kabile yapıları ve ritüellerini korumakla kalmayıp gençlerinin askeri eğitim tarzlarını da İskit bozkırlarındakine benzer şekilde devam ettirmişler, yerleşik hayata geçtikten sonra bile kendilerini tam anlamıyla tarımsal uğraşlara vermemişlerdir. En azından Arkaik ve Klasik dönemlerde sadece savaş ve savaşa dayalı yönetim ve ekonomi modeline dayalı olarak diğer halkları sövmeye devam etmişlerdir. Bu anlamda İskit toplulukları gibi militarist ve savaşçı özelliklerini devam ettirmişlerdir. Bozulmamış adam tipi ve militarist kara kültürü gibi bazı özellikler ayırım gösterilmeden her iki topluma da atfedilmektedir. İskit/Dor halklarının böylesine göçebe/kentsel sentez oluşturmalarının en önemli sebebi, bölgeye göç etmiş olan İskit topluluklarının göçebe gelenek, görenek ve kurallarına çok bağlı olmaları ve dış etkilere karşı kültürel anlamda önemli direnç göstermeleridir.¹³²

Her ne kadar elimizde kesin deliller bulunmasa da, yukarıda açıkladığımız benzerliklerinden hareket ederek İskit/Dor ata bağlantısı “göç etmiş etnik topluluğun kendisine özgü değişimi” olarak kabul edilebilir. Bazı

¹³² İskit kralı Skyles'in, Olbia kentinin surları içinde lüks bir ev yaptırması, Hellenler gibi giyinmeye başlaması ve başta Dionysios olmak üzere Hellen tanrılarına adaklar adayarak Hellen kültürünün çeşitli yönlerini benimsemesinden dolayı ölümle cezalandırıldığı anlatılmaktadır. Onun bu hevesleriyle ilgili en önemli ikazın, sade bir göçebe hayat tarzına sahipken kentte lüks bir ev inşa etmesine yöneltildiği hakkında ve benzer şekilde Anakhsaris'in başına gelenlerle ilgili olarak bkz. Braund, “Herodotus’ Spartan Scythians”, 31-32.

İskit topluluklarının zaman içinde en Doğu'dan en Batı'ya Çin, Hellen ve Makedonya veya Illyria devletleriyle etkileşime girerek özdeşleştikleri bilinmektedir.¹³³ Dor/İskit göçebe toplulukların Peloponnesos Yarımadası'ndaki Mykenai kent halklarıyla da zaman içinde yerleşik hayat kültür potasına girmeleri kolayca gerçekleşmiş olmalıdır.¹³⁴ 2019 yılında İskit kültürlerinden çeşitli halklara dayalı bir genetik çalışmaya göre, İskitlerin İskandinavya ve Orta Avrupa'dan Siberia'nın güney kesimleri ve Güney Asia'ya kadar çok geniş bir alanda, özellikle Karadeniz steplerinin en baskın gücü olarak ortaya çıkmasında göçlerin önemli bir rol oynadığı önerilmiştir.¹³⁵ Dolayısıyla İskit ırkından toplumlara göçebe özelliklerinden dolayı bu çalışmada belirtilen çok geniş alanlarda rastlanması doğal gözükmektedir. Bu bölgelerden birisinin de MÖ 1300-1200'lü yıllardan itibaren İskit/Dor göçebe kavimlerinin geldiği Peloponnesos Yarımadası olması oldukça muhtemeldir.¹³⁶

Sonuç

İskitlerin kökeni meselesinin sığ bir şekilde ideoloji ve kimlik siyasetine malzeme yapılmaması gerekmektedir. İskitler göçebe halk özelliklerinden dolayı İç Asia'dan Balkanlara ve hatta Orta Avrupa'ya kadar çok geniş bir alanda yerleşik kültürlerle karıştığından, etnik olarak da çeşitlilik ortaya koymaktadır. Buna rağmen elimizdeki arkeolojik, ethnolojik ve edebi kaynaklar İskitleri temsil eden ana grubun Oxos ve Iaxartes nehirleri arasındaki bölgeden batıya ve güneye doğru göç ettiklerini, ancak Güney'de karşılıklarına iyi direnç gösteren Sumer, Akad, Babil, Asur, Pers ve Mısır gibi devletler çıktığından, Kuzey Karadeniz stepleri üzerinden Orta Avrupa ve Balkanlara kadar ilerlemelerinin daha kolay olduğu anlaşılmaktadır. İskit

¹³³ N. Kısamov, "Ethnic affiliation of the Scytho-Sarmatians", *Journal of Eurasian Studies* VI/3, (2018): 18.

¹³⁴ Herodotos (IV.17.1), içinde Hellen etnisite barındıran Kallipidai İskitlerinden bahsetmektedir.

¹³⁵ M. Järve *et al.*, "Shifts in the Genetic Landscapes of the Western Eurasian Steppe Associated with the Beginning and End of the Scythian Dominance", *Current Biology* XXIX/14, (2019): 2430-2441.

¹³⁶ Yine aynı dönem itibarıyla Thrakia ve Boğazlar üzerinden Anadolu'ya giriş yapan Phryg kavimlerinden bireylerin resim ve rölyeflerde aynı İskitlerdeki gibi pantolon, tunik ve sivri uçlu şapka giydikleri görülmektedir. Bkz. H. A. Weis, *The Hanging Marsyas: The Origin and History of a Statue (Phd Thesis)* (Bryn Mawr College: 1976), 9. Konuyla ilgili detaylı bir kronolojik ve coğrafi çalışma yapılmamış olsa da, ahşap mezar odalı Phrygia ve Skythia tumulusi arasında da benzerlikler bulunmaktadır. Bkz. E. P. Baughan, *Couched in Death: Klinai and Identity in Anatolia and Beyond* (London: 2013), 88. Kırım İskitleri arasında Phryg Sabazios (Ay tanrısı) kültürünün varlığı ile ilgili olarak ayrıca bkz. Y. Ustinova, *The Supreme Gods of the Bosporan Kingdom: Celestial Aphrodite and the Most High God* (Leiden: 1999), 165-167.

göçebe toplulukları militaristik özelliklerinden dolayı bazı bölgelerdeki yerleşik kültürlerin kentlerini yakarak talan etmişler ve kendi askeri kast sınıflarının yerel halkı köleleştirerek yönettiği ve sömürdüğü bir mekanizma oluşturmuşlardır. Muhtemelen MÖ 1300-1200'lü yıllardan itibaren Kuzey Karadeniz stepleri üzerinden Balkanlar ve en güneyde Peloponnesos Yarımadası'na kadar inen İskit/Dor toplulukları buna örnek olarak gösterilebilir. Bu göçebe toplulukları zamanla yerleşik hayata geçmişler, merkez olarak seçtikleri Sparta'da, göçebe hayat tarzlarını, davranışlarını ve değerlerini belli dereceye kadar koruyan ve gözetleyen bir anayasa ile birlik ve düzenlerini sağlamışlardır. Dolayısıyla Sparta'da, Avrasya göçebe kavimleri arasında yaşam tarzları, gelenek-göreneklere ve hatta özellikle metalurji alanındaki icatlarıyla örnek gösterilen İskitlerin yerleşik hayata devşirildiği, belki de en iyi örneğe şahit olmaktayız. Böylelikle diğer Hellen kentlerinden daha farklı bir sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasi yapıya sahip olmuşlar, hatta bu yapıları örnek teşkil etmiştir. Bu sebeptendir ki, Lakonophilia diye bir kavram türemiştir. Klasik Dönem felsefecileri, özellikle Platonistler, Sparta'yı güçlü, cesur, ticaret ve paranın yozlaştırmadığı ideal bir devlet olarak tanımlamışlardır. Rönesans Avrupası'nın klasik öğretisinin canlandırılmasında da, Lakedaimonia'nın en soylu ve en iyi kent yönetimine sahip olduğu düşüncesi önemli bir yer edinmiştir.

KAYNAKÇA

Antik Literatür

- Aiskh. F (= Aiskhylos, *Fragmenta Aeschylus, Fragments*. Edited and translated by A. H. Sommerstein, Cambridge, Mass.-London: 2009 (Loeb Classical Library).
- Aiskh. *Prom. Aeschylus*. Translated by H. W. Smyth, vols. I-II (1. Prometheus Bound). Cambridge, Mass.-London: 1926 (Loeb Classical Library).
- Alk. F. (= Alkman, *Fragmenta*) *Greek Lyric Poetry, The Poems and Fragments of the Greek iambic, elegiac and melic poets (excluding Pindar and Bacchylides) down to 450 BC*. Translated with an Introduction and notes by M. L. West. Oxford: 1993.
- Alk. *Parth.* (= Alkman, *Partheneion*) *Alcman's Parthenion*. Translated by G. Nagy (<https://chs.harvard.edu/CHS/article/display/5294>). *Alcman: The Parthenion*. Edited by D. L. Page, Oxford: 1951.
- Aristoph. *Ornith.* (= Aristophanes, *Ornithes*) *Aristophanes. Birds. The Complete Greek Drama*. Translated by E. O'Neill, vol. II. New York: Random House, 1938.
- Aristot. *pol.* (= Aristoteles, *Politika*) *Politics*. Translated by H. Rackham, vol. XXI. Cambridge, Mass.- London: 2005 (10). (Loeb Classical Library).
- Ath. *Deip.* (= Athenaios, *Deipnosophistai*). *The Deipnosophists*. Translated by C. B. Gullick, vols. I-VII. Cambridge, Mass.-London: 1927-1999 (6). (The Loeb Classical Library).
- Diod. (= Diodorus Siculus) *Diodorus of Sicily*. Translated by C. H. Oldfather, vol. VII; by C. B. Welles, vol. VIII; by R. M. Geer, vols. IX-X; by F. R. Walton, vols. XI-XII. Cambridge, Mass.-London: 1933-2004 (7). (Loeb Classical Library).
- FGrHist (Die fragmenta der griechischen Historiker) Die fragmenta der griechischen Historiker*. Edited by F. Jacoby, vols. I-XV. Berlin/Leiden: 1923-1958.
- Gnom. Vat.* (= *Gnomologium Vaticanum*) *Gnomologium Vaticanum, E Codice Vaticano Graeco 743, Texte und Commentare*. Edited by L. Sternbach, Band II. Berlin: 1963.
- Han Shu Cilt 096 B <https://zh.wikisource.org/wiki>
- Hdt. (= Herodotos, *Historiai*) *Herodotus*. Translated by A. D. Godley. Cambridge, Mass.- London: 1920 (Loeb Classical Library). *Herodot Tarihi*. Çev. : M. Ökmen - A. Erhat, İstanbul 1991 (2).
- Hes. F. (= Hesiodos, *Fragmenta*) *Fragmenta Hesiodica*. Edited by R. Merkelbach - M. L. West Oxford: 1967.
- Hippok. *Aër.* (= Hippokrates, *Peri aerón, hydatón, topón*) *On Airs, Waters and Places* by Hippocrates. Translated by F. Adams. (<http://classics.mit.edu/Hippocrates/airwatpl.mb.txt>).

- Hip. F. (= Hipponax, *Fragmenta*) *Greek Epic Fragments from the Seventh to the Fifth Centuries BC*. Edited and translated by M. L. West. Cambridge, Mass.-London: 2003 (Loeb Classical Library).
- Hom. Il. (Homer, *Ilyada*) *İlyada*. Çev.: A. Erhat - A. Kadir. İstanbul 1993 (7).
- Ksen. *Hell.* (= Ksenophon, *Hellenika*) *Xenophon in Seven Volumes*. Translated by C. L. Brownson, vols. I-II. Cambridge, Mass.-London: vol. I: 1918; vol. II: 1921 (Loeb Classical Library).
- Ksen. *Lak. Pol.* (= Ksenophon, *The Lacedaemonion Politeia*) *Xenophon in Seven Volumes*. Translated by E. C. Marchant- G. W. Bowersock, vol. VII. Cambridge, Mass.-London: 1925 (Loeb Classical Library).
- Louk. *Skyth.* (= Loukianos, *Skythes*) (http://lucianofsamosata.info/wiki/doku.php?id=home:texts_and_library:essays:the-scythian).
- P. Oxy. (= *Papyrus Oxyrhynchus*) İçinde: K. Tsantsanoglou, *Of Golden Manes and Silvery Faces: The Parthenion 1 of Alcman*, Berlin/Boston: 2012.
- Paus. (= Pausanias, *Periegesis tes Hellados*) *Pausanias Description of Greece*. Translated by W. H. S. Jones - H. A. Ormerod, vols. I-IV. Cambridge, Mass.-London: 1918 (Loeb Classical Library).
- Philostr. *vit. Apoll.* (= Flavius Philostratus, *Vita Apollonii*) *Philostratus, The Life of Apollonius of Tyana*. Edited and translated by C. P. Jones, vols. I-II. Cambridge, Mass.-London: 2005 (Loeb Classical Library).
- Pind. F (Pindaros, *Fragmenta*) İçinde: J. E. Skinner, *The Invention of Greek Ethnography: From Homer to Herodotus*, Oxford: 2012.
- Plat. *Nom.* (= Platon, *Nomoi*) *Plato in Twelve Volumes*. Translated by R. G. Bury, vols. X-XI. Cambridge, Mass.-London: 1967-1968 (Loeb Classical Library).
- Plin. *nat.* (= G. Plinius Secundus, *Naturalis Historia*) *Pliny the Elder. The Natural History*. Translated by J. Bostock. London: Taylor and Francis, 1855.
- Plut. *Ages., Lyk.* (= Plutarkhos, *Agesilaus, Lykourgos*) *Plutarch's Lives*. Translated by B. Perrin. Cambridge, Mass.-London: vol. V: 1917; vol. I: 1914 (Loeb Classical Library).
- Plut. *mor.* (= Plutarkhos, *Moralia*) *Plutarch's Moralia*. Translated by F. C. Babbitt - W. C. Helmbold, vols. I-XIV. Cambridge, Mass.-London: 1928-1967 (Loeb Classical Library).
- Plut. *apophth. Lak., Lak. apophth.* (=Plutarkhos, *apophthegmata Lakonika/Spartalıların Deyimleri, Spartalı Kadınların Deyimleri/Lakainon apophthegmata*) *Plutarch. Moralia*. Translated by F. C. Babbitt, vol. III. Cambridge, Mass.-London: 1931 (Loeb Classical Library).
- Ps.-Skym. *Orb. Des.* (= Pseudo Skymnos, *Sub Titulo Orbis Descriptio*) *Sub Titulo Orbis Descriptio*. Edited by K. Müller. *Geographi Graeci Minores I*. Paris: 1990 (2). *The Tradition of the Minor Greek Geographers*. Edited by A. Diller. Lancaster/Oxford: 1952.

- Polyb. (= Polybios, *Historiai*) *The Histories*. Translated by W. R. Paton, vols. I-VI. Cambridge, Mass.-London: 1922 *vd.* (Loeb Classical Library).
- Pomp. Mel. *De chro.* (Pomponius Melo, *De chorographia*) http://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/0000-0100,_Pomponius_Mela,_De_Chorographia,_LT.pdf
- Strab. (= Strabon) *The Geography of Strabo*. Edited by H. L. Jones. Cambridge, Mass.-London: 1924. (Loeb Classical Library).
- Thuk. (= Thukydides) *Thucydides. History of the Peloponnesian War*. Translated by C. F. Smith, vols. I-III. Cambridge, Mass.-London: 2003 (11).
- Vall. Flacc. *Argon.* (= Caius Valerius Flaccus, *Argonauticon*) *Argonautica*. Translated by J. H. Mozley, Cambridge, Mass.-London: 1998 (6) (Loeb Classical Library).

Modern Literatür

- Altın, K. Y. “Kutsal Mekânın Dönüşümü: Oba’dan Yatır’a, Bark’tan Türbe’ye”, ed. S. Güngör, *Motif Uluslararası Genç Halkbilimciler ve Türk Dünyası Kongresi 15-16 Mayıs*. 709-721. Eskişehir, 2019.
- Baughan, E. P. *Couched in Death: Klinai and Identity in Anatolia and Beyond*. London: 2013.
- Bowra, C. M. *Greek Lyric Poetry from Alcman to Simonides I*, Oxford: 1961.
- Braund, D. “Writing and Re-inventing Colonial Origins: Problems from Colchis and Bosphorus”, ed. G. R. Tsetschlade, *The Greek Colonisation of the Black Sea Area, Historical Interpretation of Archaeology*. 287-296. Stuttgart, 1998.
- , “The Movement of Scythian Nomads Nuancing ‘Otherness’”, *Journal of Mediterranean Studies*, X/1.2 (2000): 21-30.
- , “Herodotus’ Spartan Scythians”, ed. C. J. Tuplin, *Pontus and the Outside World: Studies in the Black Sea History, Historiography and Archaeology*. 25-41. Leiden, 2004.
- , “Analogy, Polarity and Morality in Scythian Hippake: Reflections on Herodotus, (Histories 4. 2)”, *Studies presented to S. S. Bessonova, Археологія і давня історія України*: 36, вип. 2 (27). 427-433. Kiev, 2018.
- Cartledge, P. *The Greeks*. Oxford: 1993
- , *Sparta and Lakonia: A regional history 1300-362 BC*, 2nd ed. London: 2002.
- Chapman, J. *et al.* “Contrasting subsistence strategies in the Early Iron Age? - New results from the Alföld Plain, Hungary, and the Thracian Plain, Bulgaria”, *Oxford Journal of Archaeology* XXVIII/2 (2009): 155-187.
- Christesen, P. “Spartans and Scythians, A Meeting of Mirages: The Portrayal of The Lycurgan *Politeia* in Ephorus’s *Histories*”, ed. A. Powell, S. Hodkinson, *Sparta: The Body Politic*. 211-263. Swansea, 2010.
- Dan, A. “The Rivers called ‘Phasis’”, *Ancient West&East* XV (2016): 245-277.

- David, E., "Sparta and the politics of nudity", ed. A. Powell, S. Hodkinson, *Sparta: The Body Politic*. 137-164. Swansea, 2010.
- Demir, M., "The Images and Origins of Amazons in Ancient Greek Texts", ed. T. Yiğit, M. A. Kaya ve A. Sina, *Ömer Çapar'a Armağan*. 75-93. Ankara, 2012.
- Develeux, G. "The Kolaxaian Horse of Alcman's Partheneion", *Classical Quarterly* XV (1965): 176-184.
- Ducat, J. *Spartan Education: Youth and Society in Classical Period*, Trans. E. Stafford, P.-J. Shaw ve A. Powell. Swansea: 2006.
- Duran, M. "Pers (Akhaimenid) Bağlamı Sakalar", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* XXI/3 (2019): 731-761.
- Durmuş, İ. *İskitler*. 4. Baskı. Ankara: 2012.
- Fehling, D. *Die Quellenangaben bei Herodot: Studien zur Erzählkunst Herodots*, Berlin/ New York: 1971; *Herodotus and his 'Sources': Citation, Invention and Narrative Art*, (Trans. J. G. Howie). Leeds: 1989.
- Ferrari, G. *Alcman and the Cosmos of Sparta*. Chicago/London: 2008.
- Gardiner-Garden, J. R. *Two Conceptions of the Tribal Geography of the Royal Scythian Empire in Classical Literary Tradition (MA Thesis)*. Australian National University: 1981.
- Hartog, F. *Le miroir d'Hérodote: essai sur la représentation de l'autre*, Paris: 1980/*The Mirror of Herodotus: The Representation of the Other in the Writing of History*, (Trans. J. Lloyd). Berkeley/London: 1988.
- Hind, J. G. F. "Ovid and the Barbarians Beyond the Lower Danube (Tristia 2.191-192; Strabo, *Geogr.* 7.3.17)", *Dacia* LI (2007): 241-245.
- Hinge, G. "Scythian and Spartan Analogies in Herodotos' Representation: Rites of Initiation and Kinship Groups", ed. P. G. Bilde, J. M. Højte ve V. F. Stolba, *The Cauldron of Ariantas: Studies presented to A. N. Ščeglov on the occasion of his 70th birthday*. 55-77. Århus, 2003 (Black Sea Studies; Nr. 1).
- How, W. W. - Wells, J. *A Commentary on Herodotus, with introduction and appendixes I-II*. Oxford: 1912.
- Ivantchik, A. I. "The Funeral of Scythian Kings: The historical reality and the description of Herodotus (IV, 71-72)", ed. L. Bonfante, *Barbarians of Ancient Europe*. 71-106. Cambridge, 2011.
- Kent, R. G. "Old Persian Texts", *Journal of Near Eastern Studies* II/4 (1943): 302-306.
- Kennell, N. M. *The Gymnasium of Virtue: Education and Culture in Ancient Sparta*. University of North Carolina Press: 1995.
- , "Citizen training systems in the Roman Peloponnese", ed. A. D. Rizakis, Cl. E. Lepenioti, *Roman Peloponnese II, Society, Economy and Culture under the Roman Empire: Continuity and Innovation*. 205-216. Athens, 2010.

- Kılıç, S. Ö. "I. Dareios'un İskit Seferinin Nedenleri Üzerine", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* V/XVI (2018), 301-316.
- Kısamov, N. "Ethnic affiliation of the Scytho-Sarmatians", *Journal of Eurasian Studies* VI/3 (2018): 17-56.
- Kim, H. J. "Herodotus' Scythians viewed from a central Asian perspective: its historicity and significance", *Ancient West and East* IX (2010): 115-134.
- Lincoln, B. "Rebellion and Treatment of Rebels in the Achaemenid Empire", *Archiv für Religionsgeschichte* VII (2005): 167-79.
- MacFarlane, K. A. "Choerilus of Samos' Lament (SH 317) and the Revitalization of Epic", *American Journal of Philology* CXXX/2 (2009): 219-234.
- Millender, F., *"The Teacher of Hellas": Athenian democratic ideology and the 'barbarization' of Sparta in Fifth-Century Greek thought (Ph.D. Thesis)*. University of Pennsylvania: 1996.
- "Herodotus and Spartan despotism", ed. A. Powell, S. Hodkinson, *Sparta: Beyond the mirage*. 1-61. London, 2002.
- Moreno, A. "Hieron, The Ancient Sanctuary at the Mouth of the Black Sea", *Hesperia* LXXVII (2008): 655-709.
- Myszkowska-Kaszuba, M. "The Only Women that are Mothers of Men. Plutarch's Creation of the Spartan Women", *Graeco-Latina Brunensia* XIX/1 (2014): 77-92.
- Nagy, G. *Alcman's Parthenion*, Trans. (<https://chs.harvard.edu/CHS/article/display/5294>).
- Nazaroff, P. S. "The Scythians, Past and Present", *The Edinburgh Review* CCL (1929): 108-122.
- Page, D. L. *Alcman: The Parthenion*, ed. Oxford 1951.
- Petropoulou, A. "Hieromênia and sacrifice during the Hyakinthia", *Mêtis* XIII (2015): 167-188.
- Pownall, F. *Lessons from the Past: the moral use of history in Fourth-Century prose*. Ann Arbor: 2004.
- Rolle, R. *The Welt der Skythen*. Lucerne/Frankfurt: 1980.
- Rostovtsef, M. "South Russia in the Prehistoric and Classical Period", *The American Historical Review* XXVI/2 (1921): 203-224.
- Simpson, R. H. ve Hagel, D. K. *Mycenaean Fortifications, Highways, Dams, and Canals*. Queens University at Kingston: 2006.
- Singor, H. W. "Spartan Land Lots and Helot Rents", ed. H. Sancisi-Weerdenburg *et al.*, *De Agricultura: In memoriam Pieter Willem De Neeve*. 31-60. Amsterdam, 1993.
- Skinner, J. E. *The Invention of Greek Etymology: From Homer to Herodotus*. Oxford: 2012.

- Stocking, C. H. "The Use and Abuse of Training 'Science' in Philostratus' *Gymnasticus*", *Classical Antiquity* XXXV/1 (2016): 86-125.
- Stoia, A. "The beginning of iron metallurgy in Romania (1200-700 B.C.)", ed. M. L. S. Sørensen, R. Thomas, *The Bronze Age-Iron Age transition in Europe*. 43-67. Oxford. 1989, BAR Int. Ser. I-483.
- Tsantsanoglou, K. *Of Golden Manes and Silvery Faces: The Parthenion I of Alcman*. Berlin/Boston: 2012.
- Tuplin, C. "Revisiting Darius' Scythian Expedition", ed. J. Nieling- E. Rehm, *Achaemenid impacts in the Black Sea: Communication of Powers*. 281-312. Aarhus: Centre for Black Sea Studies 2010.
- Ustinova, Y. *The Supreme Gods of the Bosporan Kingdom: Celestial Aphrodite and the Most High God*. Leiden: 1999.
- Weis, H. A. *The Hanging Marsyas: The Origin and History of a Statue (Phd Thesis)*. Bryn Mawr College: 1976.
- West, M. L. "Alcmanica", *Classical Quarterly* XV (1965): 188-202.
----- *Hellenica: Volume II: Lyric and Drama*. Oxford: 2013.
- West, S. "Herodotus in the North? Reflections on a Colossal Cauldron (4.81)", *Scripta Classica Israelica* XIX (2000): 15-34.
- Wilson, G. E. *The Herulian Sack of Athens, A. D. 267 (Phd Thesis)*. University of Washington: 197.
- Yablonsky, L. T. "Some Ethnogenetical Hypotheses", ed. J. Davis, V. A. Kimball, L. T. Bashilov, *Nomads of the Eurasian Steppes in the Early Iron Ages*. 241-252. Berkeley: 1995.
- Yu, T. "A Study of Sakā History", ed. V. H. Mair, *Sino-Platonic Papers* LXXX. 1-225. University of Pennsylvania: 1998.
- Yu, T. "The name 'Sakā'", ed. V.H. Mair, *Sino-Platonic Papers* CCLI. 1-10. University of Pennsylvania: 2014.
- Zaikov, A. V., "Alcman and the Image of Scythian Steed", ed. C. J. Tuplin, *Pontus and the Outside World: Studies in the Black Sea History, Historiography and Archaeology*. 69-84. Leiden/Boston, 2004.
- Zalin, M. S. *Studies in Aetiology and Historical Methodology in Herodotus (Phd Thesis)*. Duke University: 2016.